

GEORG G. IGGERS & Q. EDWARD WANG
με τη συνεργασία της SUPRIYA MUKHERJEE

ΠΑΓΚΟΣΜΙΑ
ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ
ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

Μετάφραση
ΠΕΛΑΓΙΑ ΜΑΡΚΕΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΝΕΦΕΛΗ
ΑΘΗΝΑ 2015

ΝΕΦΕΛΗ / ΙΣΤΟΡΙΑ

Τίτλος πρωτοτύπου:

Georg G. Iggers & Q. Edward Wang, with Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography*

© Pearson Education Limited 2008

This translation of A GLOBAL HISTORY OF MODERN HISTORIOGRAPHY

01 Edition is published by arrangement with Pearson Education Limited

ISBN: 978-960-504-003-1

© 2015 Εκδόσεις ΝΕΦΕΛΗ και Πελαγία Μαρκέτου

Ασκληπιού 6, Αθήνα 106 80

τηλ.: 210 3639962 – fax: 210 3623093

e-mail: info@nnet.gr

www.nnet.gr

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος και ευχαριστίες	11
Εισαγωγή	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Ιστοριογραφικές παραδόσεις στον κόσμο: μια επισκόπηση του 18ου αιώνα	35
Ποια είναι η αφετηρία μας;	35
<i>Διαπολιτισμικές συγκρίσεις</i>	35
<i>Χαρακτηριστικά της ιστοριογραφικής σκέψης σε διαφορετικούς πολιτισμούς</i>	36
Η Δύση	38
<i>Χαρακτηριστικά της δυτικής ιστοριογραφίας</i>	38
<i>Η ανάδυση μιας κοσμοθεώρησης του Διαφωτισμού</i>	39
<i>Λόγια μέθοδος και κριτική ιστορική μελέτη</i>	43
<i>Η ιστοριογραφία του Διαφωτισμού</i>	45
<i>Οι γερμανικές μορφές του Διαφωτισμού</i>	47
<i>Η ανάδυση μιας πολιτείας των γραμμάτων</i>	49
<i>Από την οικουμενική ιστορία στις ευρωκεντρικές ιδέες για την πρόοδο</i>	49
<i>Συμπερασματικές παρατηρήσεις</i>	53
Η Μέση Ανατολή	54
<i>Η ακμή του ισλάμ και οι απαρχές της μουσουλμανικής ιστοριογραφίας</i>	55
<i>Οι βασικές τεχνοτροπίες της μουσουλμανικής ιστοριογραφίας</i>	57
<i>Η γραφειοκρατικοποίηση και η εκκοσμίκευση της ιστοριογραφίας</i>	59
<i>Η παρακμή του μουσουλμανικού κόσμου και της ιστοριογραφίας του;</i>	61
Ινδία	63
<i>Δυτικές απόψεις για την ινδική ιστορική συνείδηση</i>	63
<i>Ινδικές μορφές ιστορικής γραφής</i>	66
<i>Κοινωνικοί και διανοητικοί μετασχηματισμοί κατά τους πρώιμους νεότερους χρόνους</i>	69
Ανατολική και Νοτιοανατολική Ασία	74
<i>Σαμανισμός και ιστορία: η προέλευση του «σι»</i>	74
<i>Η διαμόρφωση της κομφουκιανικής ιστοριογραφίας</i>	75
<i>Το Γραφείο Ιστορίας και η ιστορία των δυναστειών</i>	77

Η εξάπλωση και η επίδραση της δυναστικής ιστοριογραφίας	79
«Να αναζητάς από τα γεγονότα την αλήθεια»: η ακμή της τεκμηριωμένης παιδείας	82

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η πρόοδος του εθνικισμού και της εθνικιστικής ιστορίας: η Δύση, η Μέση Ανατολή και η Ινδία τον 19ο αιώνα	93
Η ιστοριογραφία σε μια επαναστατική εποχή: από το 1789 μέχρι το 1848	93
<i>Το πολιτικό πλαίσιο</i>	93
<i>Ρομαντισμός και ιστοριογραφία</i>	94
<i>Ο αντίκτυπος του αναδύμενου εθνικισμού στην ιστοριογραφία</i>	95
<i>Η σχέση της επαγγελματικής επιστημονικής μελέτης με τον εθνικισμό</i>	97
<i>Η φιλελεύθερη επανερμηνεία των Μεσαιωνικών Χρόνων</i>	101
<i>Η αποικιοκρατική οπτική και η ιστοριογραφία</i>	103
<i>Η υποχώρηση του φιλελευθερισμού στην ιστοριογραφία</i>	104
<i>Ιδέες για την πρόοδο και την κρίση</i>	107
<i>Η φιλοσοφία της ιστορίας στον Χέγκελ</i>	109
Ο εθνικισμός και ο μετασχηματισμός της μουσουλμανικής ιστοριογραφίας	111
<i>Η «ανακάλυψη» της Ευρώπης από τους μουσουλμάνους</i>	111
<i>Σε ποιους ανήκουν οι φαράω; (Ξανα)γράφοντας την ιστορία της Αιγύπτου</i>	118
<i>Εθνική ταυτότητα και ιστορική γραφή</i>	123
<i>Γεφυρώνοντας το παλιό με το καινούργιο: οι «εγκυκλοπαιδιστές» και οι «νεο-χρονογράφοι»</i>	128
Ο εθνικισμός και ο μετασχηματισμός της ινδικής ιστοριογραφίας	131
<i>Η ιστοριογραφία στη διάρκεια της πρώιμης αποικιοκρατίας</i>	131
<i>Η νέα παιδαγωγική και η εμφάνιση μιας νεωτερικής εθνικής συνείδησης</i>	135
<i>Το κίνημα της θρησκευτικής αναβίωσης και η αναζήτηση ενός ένδοξου παρελθόντος</i>	136
<i>Η γένεση του ορθολογιστικού παραδείγματος</i>	139
<i>Η γένεση του εθνικιστικού παραδείγματος</i>	141
<i>Εθνικισμός, κοινοτισμός και ιστορική γραφή</i>	144
<i>Τα κοσμικά αφηγήματα και η ανάδυση του οικονομικού εθνικισμού</i>	146

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ακαδημαϊκή ιστορία και η διαμόρφωση του επαγγέλματος του ιστορικού κατά τον 19ο αιώνα: μετασχηματίζοντας τη μελέτη της ιστορίας στη Δύση και την Ανατολική Ασία	149
Η λατρεία της επιστήμης και το παράδειγμα του εθνικού κράτους (1848-1890)	149
<i>Το πολιτικό πλαίσιο της ιστοριογραφίας</i>	149
<i>Το κοινωνικό πλαίσιο της ιστοριογραφίας</i>	151
<i>Η στροφή στην «επιστημονική» ιστορία</i>	152

Η κρίση της κομφουκιανικής ιστοριογραφίας και η καθιέρωση του σύγχρονου επαγγέλματος του ιστορικού στην Ανατολική Ασία	170
<i>Η υποδοχή της δυτικής επιρροής</i>	171
<i>Πολιτισμός και ιστορία: μια νέα κοσμοθεώρηση</i>	175
<i>Η αλληλεπίδραση του παλιού με το νέο</i>	178
<i>Ο Τζορτζ Ζέρφι, ο Λούντβιχ Ρίεσ και η ρανκεανή επίδραση στην Ιαπωνία</i>	182
<i>Η «Ανατολή» της Ιαπωνίας και η αλλαγή του σινικού κόσμου</i>	187

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Μορφές της ιστορικής γραφής στη σκιά δύο παγκοσμίων πολέμων: η κρίση του ιστορισμού και η σύγχρονη ιστοριογραφία	195
Ο επαναπροσανατολισμός των ιστορικών σπουδών και της ιστορικής σκέψης (1890-1914)	195
<i>Η μεταβαλλόμενη πολιτική και πολιτισμική ατμόσφαιρα</i>	195
<i>Η αμφισβήτηση της παραδοσιακής ιστοριογραφίας</i>	196
<i>Η υπαρξιακή κρίση του νεωτερικού πολιτισμού</i>	214
Η ιστοριογραφία μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων (1918-1939)	215
<i>Οι ιστορικοί στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο</i>	215
<i>Η κριτική του ορθολογισμού και της νεωτερικότητας και οι υπερασπιστές του Διαφωτισμού</i>	219

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η απήχηση της εθνικιστικής ιστορίας στον κόσμο: οι ιστορικές σπουδές στη Μέση Ανατολή και την Ασία κατά τον 20ό αιώνα	238
Οθωμανισμός, τουρκισμός και αιγυπτιοποίηση: η εθνικιστική ιστορία στη Μέση Ανατολή	238
<i>Η εμφάνιση της σύγχρονης εκπαίδευσης</i>	238
<i>Γράφοντας τουρκική ιστορία στη/για τη σύγχρονη Τουρκία</i>	242
<i>Η αιγυπτιοποίηση της ιστορικής γραφής</i>	247
<i>Ακαδημαϊκή ιστορία και εθνική πολιτική</i>	255
Εθνικισμός, επιστημονισμός και μαρξισμός: σύγχρονη ιστοριογραφία στην Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία	257
<i>Η «νέα ιστοριογραφία» στην Κίνα</i>	258
<i>Η ένταση ανάμεσα στην εθνική και την επιστημονική ιστορία</i>	263
<i>Τροποποιώντας το ρανκεανό μοντέλο: η εθνική ιστορία στην Ιαπωνία</i>	268
<i>Μύθος και ιστορία: αναζητώντας την καταγωγή του κορεατικού έθνους</i>	274
<i>Πόλεμος και επανάσταση: η απήχηση της μαρξιστικής ιστοριογραφίας</i>	279
Η εθνικιστική ιστοριογραφία στη σύγχρονη Ινδία	283
<i>Οι πρόδρομοι στον ύστερο 19ο αιώνα: ρομαντικός εθνικισμός</i>	283
<i>Ο ρόλος της θρησκείας στην εθνικιστική ιστοριογραφία</i>	286
<i>Το έθνος ως ιστορία και η ιστορία ως επιστήμη</i>	289

<i>Η ειδυλλιακή αφήγηση του τοπικού και η εμφάνιση εναλλακτικών αφηγημάτων</i>	292
<i>Αναπλάθοντας φαντασιακά το έθνος: η συνθετική πρόταση του Νέρου</i>	296
<i>Η ιστοριογραφία μετά την ανεξαρτησία: παλιές και νέες κατευθύνσεις</i>	298
<i>Προς μια κοινωνική επιστημονική ιστορία</i>	301

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

<i>Νέες προκλήσεις στη μεταπολεμική περίοδο: από την κοινωνική ιστορία στον μεταμοντερνισμό και τη μετα-αποικιακή θεωρία</i>	305
<i>Ο Ψυχρός Πόλεμος και η ανάδυση της νέας παγκόσμιας τάξης</i>	305
<i>Παραλλαγές της κοινωνικής ιστορίας (1945-1968/70) στη Δύση</i>	306
<i>Οι Ηνωμένες Πολιτείες: από τη συναίνεση στη Νέα Αριστερά</i>	308
<i>Γαλλία: τα «Ανάλλ»</i>	314
<i>Γερμανία: από τον Ιστορισμό (Historismus) σε μια κριτική ιστορική κοινωνική επιστήμη</i>	321
<i>Η μαρξιστική ιστοριογραφία μεταξύ ορθοδοξίας και νέων κατευθύνσεων</i>	326
<i>Οι δεκαετίες του 1970 και του 1980: η πολιτισμική στροφή και ο μεταμοντερνισμός</i>	332
<i>Από την ιστορία ως κοινωνική επιστήμη στην πολιτισμική στροφή</i>	332
<i>Η μικροϊστορία, η ιστορία της καθημερινής ζωής και η ιστορική ανθρωπολογία</i>	340
<i>Η προφορική ιστορία και η ιστορία της μνήμης</i>	343
<i>Το κίνημα των «εργαστηρίων ιστορίας»</i>	345
<i>Φεμινιστική ιστορία και ιστορία του φύλου</i>	346
<i>Μετα-αποικιακή θεωρία</i>	348
<i>Η σειρά των «Subaltern Studies»</i>	353
<i>Λατινική Αμερική: από τη θεωρία της εξάρτησης στα «Subaltern Studies»</i>	361
<i>Η ανάδυση της σύγχρονης ιστοριογραφίας στην υποσαχάρια Αφρική</i>	368
<i>Ο μεταμοντερνισμός και η γλωσσολογική στροφή</i>	375

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

<i>Η ενίσχυση του ισλαμισμού και η υποχώρηση του μαρξισμού: ιστορικές γραφές του ύστερου 20ού αιώνα στην Ασία και τη Μέση Ανατολή</i>	385
<i>Η πλημμυρίδα και η άμπωτη της μαρξιστικής ιστοριογραφίας στην Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία</i>	385
<i>Επινοώντας εκ νέου την Ιαπωνία: η μεταπολεμική μεταρρύθμιση της ιστορικής εκπαίδευσης και γραφής</i>	385
<i>Η κυριαρχία της μαρξιστικής ιστοριογραφίας στη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας</i>	389
<i>Αμφισβητήσεις της μαρξιστικής ιστοριογραφίας και του ευρωκεντρισμού</i>	395

Μεταξύ μαρξισμού και εθνικισμού: η ακαδημαϊκή ιστορία στο Βιετνάμ	399
Η αναβίωση της εθνικής ιστορίας	401
Η σχολή των «Ανάλ», μεταμοντερνισμός και νέες μεταβολές στην ιαπωνική ιστοριογραφία	404
Κίνα: η αναζήτηση εναλλακτικών στη μαρξιστική ιστοριογραφία	408
Ισλαμισμός και ισλαμική ιστοριογραφία: από τον Ψυχρό Πόλεμο και μετά	413
Η παγκοσμιοποίηση της ισλαμικής ιστοριογραφίας	413
Η αλληλεπίδραση της ιστορίας με την ιστοριογραφία	415
Ο Έντουαρντ Σαϊντ και η κριτική του οριενταλισμού	420
Η έλξη του μαρξισμού και του σοσιαλισμού	422
Η αναβίωση του ισλάμ: ισλαμισμός και εθνικισμός	428
Ιστορία και πολιτική: οι αμφισβητήσεις της εθνικιστικής ιστοριογραφίας	432
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ	
Η ιστοριογραφία μετά τον Ψυχρό Πόλεμο, 1990-2007: κριτική αναδρομή	439
Η παγκοσμιοποίηση του πλανήτη	439
Ο επαναπροσανατολισμός των ιστορικών σπουδών	443
Η πολιτισμική και η γλωσσολογική στροφή	445
Φεμινιστική ιστορία και ιστορία του φύλου	450
Επαναπροσδιορίζοντας τη συμμαχία της ιστορίας με τις κοινωνικές επιστήμες	456
Νέες αμφισβητήσεις της εθνικιστικής ιστορίας	462
Παγκόσμια ιστορία, πλανητική ιστορία και ιστορία της παγκοσμιοποίησης	472
ΓΛΩΣΣΑΡΙΟ	483
ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	492
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	505

Πρόλογος και ευχαριστίες

Πριν από μερικά χρόνια ο εκδοτικός οίκος Longman ζήτησε από τον Γκέοργκ Ίγκερς να γράψει μια ιστορία της σύγχρονης ιστοριογραφίας. Οι δύο πλευρές συμφώνησαν στην ιδέα ότι κύριο αντικείμενο πραγμάτευσης θα ήταν η δυτική ιστοριογραφία από την εποχή του Διαφωτισμού και μετά. Ωστόσο, όσο περισσότερο ο Ίγκερς επεξεργαζόταν το χειρόγραφο, τόσο εντεινόνταν οι αμφιβολίες του για το σχέδιο αυτό. Εκείνο το χρονικό διάστημα είχαν δημοσιευτεί στα αγγλικά και σε άλλες δυτικές γλώσσες αρκετές ιστορίες της ιστοριογραφίας, και σε αυτές συμπεριλαμβάνονταν η *Σύγχρονη ιστοριογραφία* (*Modern Historiography*, 1999) του Μάικλ Μπέντλυ (Michael Bentley) και το βιβλίο του ίδιου του Ίγκερς *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα* (1997). Καμία από τις ιστοριογραφίες αυτές, ωστόσο, δεν συνεξέταζε την αλληλεπίδραση ανάμεσα στις δυτικές ιστορικές σπουδές και στον υπόλοιπο κόσμο κατά τους τελευταίους δυόμισι αιώνες. Όσο ο Ίγκερς επεξεργαζόταν το κείμενο άρχισε να αντιλαμβάνεται την ανάγκη να γραφτεί διαφορετικά μια ιστορία της σύγχρονης ιστοριογραφίας, και συγκεκριμένα από μια παγκόσμια προοπτική, που να δίνει μεγαλύτερη προσοχή στα πολιτικά, τα κοινωνικά και τα διανοητικά συμφραζόμενα των ιστορικών σπουδών. Ζήτησε λοιπόν τη συνεργασία του Τσινγκτζιά Έντουαρντ Γουάνγκ, με σπουδές στο Παιδαγωγικό Πανεπιστήμιο Ανατολικής Κίνας (East China Normal University) στη Σανγκάη και διδακτορική διατριβή στην ιστοριογραφία και τη διανοητική ιστορία της Ανατολικής Ασίας και της Ευρώπης από το Πανεπιστήμιο Σύρακιουζ της Νέας Υόρκης. Οι δύο μελετητές είχαν ήδη επικοινωνία σε επιστημονικά θέματα, αφού ο Γουάνγκ είχε παρακολουθήσει τις διαλέξεις του Ίγκερς στο Πεκίνο το 1984. Ο Ίγκερς είχε διαβάσει τη διατριβή του Γουάνγκ για τον εκσυγχρονισμό της κινεζικής ιστορικής σκέψης και γραφής στον 20ό αιώνα, όπου εξετάζεται η αλληλεπίδραση μεταξύ των δυτικών και των παραδοσιακών κινεζικών ιστοριογραφικών πρακτικών. Ύστερα από τη διατριβή ακολούθησε το βιβλίο του Γουάνγκ με τίτλο *Επινοώντας την Κίνα μέσω της ιστορίας: η προσέγγιση του κινήματος της 4ης Μαΐου στην ιστοριογραφία* (*Inventing China through History: The May Fourth Approach to Historiography*, 2001), το οποίο συγκαταλέγεται στην πληθώρα δημοσιευμάτων στα αγγλικά και τα κινεζικά όπου ο συγγραφέας αναπτύσσει εκτενέστερα τις ιδέες αυτές. Το 1999 οι δύο ιστορικοί διοργάνωσαν ένα

διεθνές συνέδριο στο Πολιτειακό Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης στο Μπάφαλο, όπου υπήρξαν επίσης εισηγήσεις με θέμα τις μεταβολές στην ιστορική σκέψη σε πολλές δυτικές και ασιατικές κοινωνίες, καθώς και στην υποσαχάρια Αφρική. Οι ανακοινώσεις του συνεδρίου δημοσιεύτηκαν σε έναν τόμο με τίτλο *Καμπές στην ιστοριογραφία: μια διαπολιτισμική προοπτική* (*Turning Points in Historiography: A Cross-Cultural Perspective*, 2002), που βοήθησε στην προετοιμασία του κοινού ερευνητικού σχεδίου των δύο μελετητών. Στις αρχές του 2006 ζήτησαν από τη Σουπρίγια Μουχάρτζι να τους συνδράμει για το τμήμα του βιβλίου που αφορούσε την Ινδία. Η Μουχάρτζι είχε σπουδάσει στο Νέο Δελχί με τον Σούμιτ Σάρκαρ, κορυφαίο ιστορικό της σύγχρονης Ινδίας και της ινδικής ιστοριογραφίας, προτού σπουδάσει στο Μπάφαλο με τον Γκέοργκ Ίγκερς, όπου απέκτησε το διδακτορικό της δίπλωμα στη διανοητική ιστορία και την ιστοριογραφία της Νεότερης Ευρώπης. Από τότε, όχι μόνο συνέγραψε τις ενότητες του βιβλίου σχετικά με τη σύγχρονη ινδική ιστορική και κοινωνική σκέψη αλλά συνέβαλε επίσης ιδιαίτερα σε ολόκληρο το χειρόγραφο με τις κριτικές υποδείξεις της. Η ολοκλήρωση του ερευνητικού σχεδίου θα ήταν εξαιρετικά δύσκολη χωρίς τη βοήθειά της.

Οι τρεις συγγραφείς του βιβλίου αυτού εκφράζουν τη βαθιά ευγνωμοσύνη τους για την υποστήριξη και τις συμβουλές που δέχτηκαν κατά τη διάρκεια της εργασίας τους. Τον Δεκέμβριο του 2002, όταν το έργο του Ίγκερς και του Γουάινγκ βρισκόταν ακόμη σε αρχικό στάδιο, ο Γιούργκεν Κόκα τους προσκάλεσε στο Βερολίνο σε ένα διεθνές συνέδριο, στο οποίο συμμετείχαν ιστορικοί και κοινωνικοί επιστήμονες από την Ανατολική Ασία, προκειμένου να συζητηθεί το ερευνητικό τους σχέδιο. Στη συνέχεια δέχτηκαν προσκλήσεις για να παρουσιάσουν τη μελέτη σε πανεπιστήμια στη Γερμανία, την Αυστρία, την Ιταλία, την Ουγγαρία, την Ισπανία, τη Μεγάλη Βρετανία, τις Ηνωμένες Πολιτείες, το Μεξικό, την Κίνα, την Ιαπωνία και τη Νότια Κορέα. Επιπλέον, ο Γκέοργκ Ίγκερς εκφράζει τις ιδιαίτερες ευχαριστίες του στο Ινστιτούτο Ιστορίας Μαξ Πλανκ του Γκέτινγκεν, το οποίο με την πλούσια ιστοριογραφική βιβλιοθήκη του πρόσφερε το άριστο περιβάλλον για το έργο του, καθώς και την ευκαιρία να το συζητήσει με τους ερευνητές που συνεργάζονταν με το Ινστιτούτο και με τους πολλούς ξένους επισκέπτες του. Η διεθνής κοινότητα υφίσταται τεράστια απώλεια με το κλείσιμο του Ινστιτούτου, το οποίο επί πολλά χρόνια πρόσφερε μοναδικό βήμα συζητήσεων σε μελετητές από ολόκληρο τον κόσμο. Θα θέλαμε να ευχαριστήσουμε τους πάμπολλους ανθρώπους που συμβουλευτήκαμε, στους οποίους συγκαταλέγονται οι Guido Abbatisa, Shigeru Akita, Julia Arnautova, Doris Bachmann-Medick, Arnd Bauerkämper, Stefan Berger, Werner Berthold, Gerhard Botz, Corinne Blake, Ernst Breisach, Dipesh Chakrabarty, Qineng Chen, Youssef M. Choueiri, Gustavo Corni, Albert Cremer, Natalie Z. Davis, Andreas Daum, Roger Des Forges, Gerald Diesener, Prasenjit Duara, Vera Dubina, Benjamin

A. Elman, Axer Fair-Schulz, Franz L. Fillafer, Eckhardt Fuchs, Gerald Groemet, Frank Hadler, Chun-chieh Huang, Peng Jiang, Vandana Joshi, Stefan Jordan, Donald Kelley, Jürgen Kocka, Kazuhiko Kondo, Peter Kriedte, Wei-ying Ku, Wolfgang Küttler, Hal Langfur, Jiehyun Lim, Chris Lorenz, Renato Mazzolini, Hans Medick, Matthias Middell, Achim Mittag, Misake Miyake, Scot Morschauer, On-cho Ng, Michihiro Okamoto, Jan Piskorski, Attila Pók, Ilaria Porciani, Jörn Rüsen, Dominic Sachsenmeier, Masayuki Sato, Edith Saurer, Hans Schleier, Jürgen Schlumbohm, Ernst Schulin, Shen Han, Gabrielle Spiegel, Bo Stråth, Jeremy Telman, Edoardo Tortarolo, Johan van der Zande, Rudolf Vierhaus, Abelheid von Saldern, Rudolf von Thadden, Peter Th. Walther, Gregory Witkowski, Daniel Woolf, Yashushi Yamanouchi, Jason Young και Zhilian Zhang, καθώς και τον Carl Sieverling, του Ινστιτούτου Ιστορίας Μαξ Πλανκ, για τη βοήθεια που πρόσφερε ώστε να λυθούν τα πολλά προβλήματα που αντιμετώπισε ο Γκέοργκ Ίγκερς με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή του.

Τέλος, ο Γκέοργκ Ίγκερς ευχαριστεί θερμά τη σύζυγό του Βίλμα, η οποία δεν πρόσφερε μόνο την ενθάρρυνσή της στο ερευνητικό σχέδιο, αλλά επιπλέον αφιέρωσε πάμπολλες ώρες διαβάζοντας και συζητώντας το χειρόγραφο. Ο Έντουαρντ Γουάνγκ ευχαριστεί τη σύζυγό του Νι για την κατανόηση και την υποστήριξή της, που του επέτρεψαν να αφιερώσει ολόκληρους μήνες της εκπαιδευτικής του άδειας στην Ασία, όπου αποσιώθηκε στη συγγραφή ορισμένων τμημάτων του βιβλίου. Η Σουπρίγια Μουχάρτζι ευχαριστεί τον σύζυγό της Πινάκι, που διάβασε με προσοχή το δικό της μέρος της μελέτης και κατόπιν έθεσε τα σωστά ερωτήματα.

Γκέοργκ Ίγκερς, Γσ. Έντουαρντ Γουάνγκ και Σουπρίγια Μουχάρτζι
2007

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σήμερα ζούμε σε μια εποχή ραγδαίας παγκοσμιοποίησης.¹ Ο ρυθμός του φαινομένου επιταχύνθηκε τις τελευταίες δεκαετίες, ιδίως ύστερα από το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Η κύρια ώθηση για την παγκοσμιοποίηση προήλθε από τη Δύση, όμως στα πρόσφατα χρόνια σημαντική ορμή της δόθηκε επίσης από άλλες περιοχές του κόσμου, και κυρίως από την Ανατολική Ασία. Ωστόσο, παρότι η παγκοσμιοποίηση εμπεριέχει σε μεγάλο βαθμό μια διαδικασία εκδυτικισμού, σε καμία περίπτωση δεν οδήγησε σε ομοιογενοποίηση· αντίθετα, προκάλεσε παντού διαφορετικές αντιδράσεις προς τη Δύση, ριζωμένες στους γηγενείς πολιτισμούς. Στην πραγματικότητα, παρακολουθούμε την ομοιογένεια να προκύπτει ως αποτέλεσμα των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης, ενώ ταυτόχρονα αυξάνεται και η ετερογένεια. Επομένως, η παγκοσμιοποίηση είναι ένα φαινόμενο εξαιρετικά σύνθετο και με πολλές αποχρώσεις, που αφενός οδηγεί πράγματι σε υψηλού βαθμού ομοιογενοποίηση στην οικονομική οργάνωση, στις τεχνολογικές και τις επιστημονικές εξελίξεις, ακόμη και στον τρόπο ζωής κατά τα δυτικά πρότυπα, ενώ αφετέρου συνεπιφέρει εμφανείς αποκλίσεις από τις δυτικές αντιλήψεις και πρακτικές, ή ακόμη και έκδηλη αντίσταση στις δυτικές επιδράσεις.

Ωστόσο, παρ' όλη την τάση προς την παγκοσμιοποίηση, οι ιστορικές σπουδές καθυστέρησαν να συγχρονιστούν. Πρόθεσή μας σε τούτον εδώ τον τόμο είναι να εξετάσουμε το μετασχηματισμό της ιστορικής σκέψης και γραφής σε αυτό το ευρύτερο παγκόσμιο πλαίσιο. Στους δύο τελευταίους αιώνες, και ιδίως στον 20ό, γράφτηκαν αρκετές ιστορίες της ιστοριογραφίας. Ωστόσο, πάντοτε υιοθετούσαν δυτική ή εθνική εστίαση, και όποτε εστίαζαν στη Δύση δεν ακολουθούσαν συνήθως τη συγκριτική προοπτική, αλλά την προοπτική των επιμέρους εθνικών παραδόσεων. Τα έργα στις ιστορικές σπουδές γενικότερα, και ιδίως κατά τη δεκαεπταετία που ακολούθησε τις κοσμοϊστορικές εξελίξεις του 1989-1991, στράφηκαν ολοένα και περισσότερο στους κόσμους πέρα από τη Δύση και συμπεριέλαβαν τις πολιτισμικές και τις κοινωνικές πλευρές σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό συγκριτικά με το παρελθόν. Αυτό όμως δεν συνέβη στην ιστορία της ιστοριογραφίας, ακόμη

1. Jürgen Osterhammel – Niels P. Peterson, *Globalization: A Short History*, Πρίνστον 2005· Bruce Mazlish – Akira Iriye (επιμ.), *The Global History Reader*, Λονδίνο 2004.

και σε όσα σχετικά έργα εκδόθηκαν πολύ πρόσφατα, στην καμπή από τον 20ό στον 21ο αιώνα.² Πολλές μελέτες, ιδίως ανθολογίες, πραγματεύτηκαν τις ιστορικές κουλτούρες διάφορων μη δυτικών κοινωνιών. Ωστόσο, αν εξαιρεθεί μια σύντομη επισκόπηση του Μάρκου Φέλκελ γραμμένη στα γερμανικά,³ η οποία εκδόθηκε το 2006, δεν υπάρχουν ακόμη πλήρεις μελέτες που να ασχολούνται συγκριτικά με την ιστορική σκέψη και έρευνα σε παγκόσμιο επίπεδο. Παράλληλα, οι ευρύτερες ιστορίες της ιστοριογραφίας διατηρούν τον δυτικό τους προσανατολισμό και κατά κανόνα συνεχίζουν να περιορίζονται, όπως και τα παλαιότερα έργα, στην αγγλική, τη γαλλική, τη γερμανική και, περιστασιακά, στην ιταλική βιβλιογραφία.⁴

Θα πρέπει να αναφερθούν, μαζί με τη δική μας, δύο ακόμη προσπάθειες να συγγραφεί μια περιεκτική διεθνής διαπολιτισμική ιστορία της ιστοριογραφίας. Η πρώτη εγκαινιάστηκε με το εκτενές άρθρο του καναδού ιστορικού Ντάνιελ Γουόλφ (Daniel Woolf, 1958-) με τίτλο «Ιστοριογραφία («Historiography»), στο

2. Τα ακόλουθα έργα περιλαμβάνουν κεφάλαια για την Κίνα, την Ιαπωνία και την Αφρική: Mirjana Gross, *Von der Antike zur Postmoderne. Die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln*, Βιέννη 1998· Michael Bentley, *Modern Historiography*, Λονδίνο 1999· Anna Green – Kathleen Troup (επιμ.), *The Houses of History: A Critical Reader in Twentieth-Century History and Theory*, Νέα Υόρκη 1999· Ralf Torstendahl (επιμ.), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography*, Στοκχόλμη 2000. Σύντομη παρουσίαση των ιστορικών σπουδών εκτός Δύσης στον 20ό αιώνα υπάρχει στα ακόλουθα: Hans-Ulrich Wehler, *Historisches Denken am Ende des 20. Jahrhunderts*, Μόναχο 2001· Lloyd Kramer – Sarah Maza (επιμ.), *A Companion to Western Historical Thought*, Μόλντεν 2002· Joachim Eibach – Günther Lottes (επιμ.), *Kompass der Geschichtswissenschaft*, Γκέτινγκεν 2002· Donald Kelley, *Fortunes of History: Historical Inquiry from Herder to Huizinga*, Νιου Χέιβεν 2003, και του ίδιου, *Frontiers of History: Historical Inquiry in the Twentieth Century*, Νιου Χέιβεν 2006· Georg G. Iggers, *Historiography in the Twentieth Century: From Scientific Objectivity to the Postmodern Challenge*, Χάνοβερ 2005, αναθεωρημένη έκδοση [ελλ. έκδ.: G. Iggers, *Η ιστοριογραφία στον 20ό αιώνα: από την επιστημονική αντικειμενικότητα στην πρόκληση του μεταμοντερνισμού*, μτφρ. Π. Ματάλας, Αθήνα 1999]· Lutz Raphael, *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme. Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart*, Μόναχο 2003. Πραγματικά παγκόσμιο λεξικό είναι το Daniel Woolf (επιμ.), *A Global Encyclopedia of Historical Writing*, 2 τ., Νέα Υόρκη 1998. Επίσης χρήσιμο είναι το Kelly Boyd (επιμ.), *Encyclopedia of Historians and Historical Writing*, 2 τ., Λονδίνο 1999.

3. Markus Völkel, *Geschichtsschreibung: Eine Einführung in globaler Perspektive*, Κολονία 2006.

4. Στο Lutz Raphael, *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme* θίγεται με συντομία ο μη δυτικός κόσμος στον 20ό αιώνα. Το έργο του Völkel, *Geschichtsschreibung: Eine Einführung in globaler Perspektive* επισκοπεί την ιστορική γραφή σε παγκόσμιο επίπεδο από τους αρχαίους χρόνους, σε λιγότερες από 400 σελίδες.

New Dictionary of the History of Ideas (2004),⁵ με το οποίο αντικαταστάθηκε το άρθρο του διακεκριμένου βρετανού ιστορικού και μελετητή της ιστοριογραφίας Χέρμπερτ Μπάτερφιλντ (Herbert Butterfield, 1900-1979) στο *Dictionary of the History of Ideas* (1973).⁶ Ενώ ο Μπάτερφιλντ ασχολήθηκε μόνο με τις δυτικές ιστοριογραφικές παραδόσεις, αν εξαιρεθεί μια σύντομη ενότητα για την αρχαία κινεζική ιστοριογραφία και μια παράγραφος σχετική με τον μουσουλμάνο ιστορικό του ύστερου Μεσαίωνα Ιμπν Χαλντούν (Ibn Khaldūn, 1332-1406), ο Γουλφ εξέτασε ιστορικά συγγράμματα σε ολόκληρο τον κόσμο από τους αρχαιότερους χρόνους μέχρι σήμερα. Το δοκίμιό του προοριζόταν να αποτελέσει πρόταση για μια πολύτομη διεθνή ιστορία της ιστοριογραφίας της Οξφόρδης, έργο που συγκέντρωσε πολυπληθή ομάδα ειδικών στις διάφορες ιστορικές κουλτούρες και ξεκίνησε να εκδίδεται το 2011. Το ερευνητικό σχέδιο του Γουλφ έχει στην αφετηρία του τη ρητή απόρριψη του κεντρικού ρόλου της δυτικής σκέψης, που διέπει προηγούμενες ιστορίες της ιστοριογραφίας, και την επιμονή στη θέση ότι όλες οι ιστορικές κουλτούρες είναι ισάξιες. Η συγκέντρωση αυτού του πληροφοριακού συνόλου αποτελεί απαραίτητο βήμα προς μια ευρύτερη εποπτεία της ιστορικής σκέψης σε ολόκληρο τον κόσμο.

Το δικό μας βιβλίο διαφέρει. Έχει πολύ πιο περιορισμένη έκταση σε σχέση με την Ιστορία της Οξφόρδης και πολύ πιο μετριοπαθείς στόχους, τόσο σε σχέση με αυτήν όσο και με τον τόμο του Μάρκου Φέλλκελ. Ωστόσο, υιοθετεί με ιδιαίτερη έμφαση τη συγκριτική προσέγγιση, καθώς ασχολείται με μια χρονική περίοδο κατά την οποία οι αυξανόμενες αλληλεπιδράσεις επιτρέπουν πια τις συγκρίσεις μεταξύ παραδόσεων. Εμείς περιοριζόμαστε στο χρονικό διάστημα από τον ύστερο 18ο αιώνα μέχρι σήμερα. Μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα η αλληλεπίδραση ανάμεσα στις δυτικές και τις μη δυτικές ιστοριογραφικές παραδόσεις σε ένα παγκόσμιο πλαίσιο. Παρόλο που στο οικονομικό επίπεδο οι αλληλεπιδράσεις υπήρξαν σημαντικές από πολύ παλαιότερα, οι επαφές μεταξύ ιστορικών από διαφορετικές κουλτούρες μέχρι τώρα παρέμειναν σποραδικές. Στην Ανατολική Ασία και στον μουσουλμανικό κόσμο από το Μαγκρέμπ μέχρι τη Νοτιοανατολική Ασία υπήρχαν εδραιωμένες παραδόσεις ιστορικής μελέτης· στην ινδουιστική Ινδία υπήρχαν αρχαίες λογοτεχνικές ιστορικές παραδόσεις και στην υποσαχάρια Αφρική οι αντίστοιχες προφορικές, όμως μέχρι τώρα οι διαπολιτισμικές ανταλλαγές παρέμειναν ελάχιστες. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε την πρώιμη επίδραση των μουσουλμάνων στην Ινδία και σε ορισμένες περιοχές της υποσαχάριας Αφρικής.

5. Woolf, «Historiography», στο *New Dictionary of the History of Ideas*, Φάρμινγκτον Μιλς 2005, τ. 1, σ. xxxv-lxxxviii.

6. Herbert Butterfield, «Historiography», στο *Dictionary of the History of Ideas*, Νέα Υόρκη 1973, τ. 2, σ. 464-498.

Στην Ινδία, αυτή η κατάσταση απομόνωσης μεταβλήθηκε ήδη από το τελευταίο τρίτο του 18ου αιώνα με την εγκαθίδρυση της βρετανικής αποικιοκρατίας, ενώ στις μουσουλμανικές χώρες και την Ανατολική Ασία μεταβλήθηκε λίγο αργότερα, στον 19ο αιώνα.

Η αλληλεπίδραση όμως φάνηκε εκ πρώτης όψεως να είναι μονόδρομη, από τον δυτικό στον μη δυτικό κόσμο. Εδώ σκιαγραφούμε διαδικασίες εκδυτικισμού –και πάλι «διαδικασίες» στον πληθυντικό–, οι οποίες τροποποιήθηκαν παντού καθώς βρέθηκαν εμπρός στην αντίσταση των παραδοσιακών κοσμοθεωρήσεων και θεσμών. Δεν θεωρούμε τα δυτικά πρότυπα σκέψης εγγενώς θετικά ή κανονιστικά, αλλά τα αντιλαμβάνομαστε στο πλαίσιο ενός ορισμένου ιστορικού και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Καθώς πραγματευόμαστε τις δυτικές επιδράσεις, έχουμε πλήρη επίγνωση ότι η Δύση δεν αποτελεί οργανική ενότητα, αλλά είναι στο έπακρο ετερογενής και σημαδεύεται από πολιτικές και διανοητικές αντιθέσεις, έτσι ώστε είναι δυνατόν να γίνει λόγος για δυτικές επιδράσεις, αλλά όχι για τη δυτική επίδραση. Η μελέτη στοχεύει, ανάμεσα στα άλλα, να εξερευνήσει πτυχές που είναι κοινές στη Δύση. Παρομοίως, οι πολιτισμοί που αλληλεπιδρούν με τη Δύση είναι στο έπακρο σύνθετοι, και κατά συνέπεια η υποδοχή των δυτικών επιδράσεων χαρακτηρίζεται επίσης από έντονες διαφοροποιήσεις. Επομένως, οι περίφημες προσπάθειες του Μαξ Βέμπερ (Max Weber, 1864-1920) να χαρακτηρίσει τη Δύση αντιπαραβάλλοντάς την με άλλους υψηλούς πολιτισμούς, όπως η Κίνα και η Ινδία, πρέπει να αντιμετωπίζονται με ιδιαίτερη προσοχή, έστω κι αν ο ίδιος ο Βέμπερ δεν θεωρούσε τους χαρακτηρισμούς αυτούς πραγματικά περιγραφικούς, αλλά ιδεοτυπικούς, ευριστικά εργαλεία για την καλύτερη κατανόηση των πολιτισμών αυτών. Έχουμε επίγνωση πόση προσοχή χρειάζεται όταν αναδεικνύουμε σε πυρήνα της μελέτης μας την αλληλεπίδραση μεταξύ των δυτικών και των μη δυτικών ιστορικών πολιτισμών, σε όλη την περιπλοκότητά τους. Όπως υποδείξαμε προηγουμένως, αφετηρία μας είναι ο ύστερος 18ος αιώνας, επειδή εκείνη τη χρονική στιγμή άρχισαν οι αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στις ποικίλες παραδόσεις ιστορικής σκέψης που μέχρι τότε βρίσκονταν σε σχετική, μολοντί όχι απόλυτη, απομόνωση μεταξύ τους.

Προτού προχωρήσουμε, χρειάζεται να συζητηθεί το ερώτημα ποιο είναι το σωστό υποκείμενο της ιστοριογραφίας. Οι σημαντικότερες ιστορίες της ιστοριογραφίας από τις αρχές του 20ού αιώνα περιορίστηκαν στη μελέτη της συγγραφής της ιστορίας – στο κάτω κάτω, αυτό ακριβώς σημαίνει η λέξη «ιστοριογραφία». Και μάλιστα, από την εποχή της θεσμοποίησης των ιστορικών σπουδών στον 19ο αιώνα εστίασαν κυρίως στους επαγγελματίες ιστορικούς. Μια αρκετά ξεκάθαρη διαχωριστική γραμμή τοποθετήθηκε ανάμεσα στην ιστορία και τη λογοτεχνία. Εμείς ως ιστοριογραφία δεν θα εννοήσουμε μόνο την αναπαράσταση του παρελθόντος όπως συνέβη, αλλά και του παρελθόντος όπως διατηρήθηκε στη μνήμη.

Ωστόσο, πολλές φορές η μνήμη είναι παραπλανητική. Το μεγάλο ενδιαφέρον για την ιστορία και για τη μελέτη της στη σύγχρονη εποχή συνδέεται στενά με την εμφάνιση πανίσχυρων εθνικισμών στις δυτικές κοινωνίες, αλλά και σε άλλες χώρες κατά τον 20ό αιώνα, στις χώρες που βρέθηκαν κάτω από τη δυτική αποικιακή κυριαρχία –όπως η Ινδία–, ή απειλήθηκαν από κάποια ξένη κυριαρχία –όπως η Κίνα αλλά και η Ιαπωνία. Έθνη τα οποία ουδέποτε υπήρξαν ως τέτοια, όπως η Ινδία, επινόησαν την ύπαρξή τους χρησιμοποιώντας την ιστορία, και μάλιστα συχνά χρησιμοποιώντας φανταστικές, θρυλικές εικόνες του παρελθόντος τους προκειμένου να δικαιώσουν το παρόν τους. Η ιστορική μελέτη παίζει σημαντικό ρόλο στην κατασκευή των ποικίλων εκδοχών εθνικής μνήμης. Θεωρητικά η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στην επιστημονική μελέτη και το θρύλο είναι ξεκάθαρη· όμως στην πράξη αυτά τα δύο συνδέονται στενά στην ιστορική φαντασία τόσο των δυτικών όσο και των μη δυτικών χωρών.

Καίρια αδυναμία των ιστοριών της ιστοριογραφίας που υπάρχουν είναι ότι αντιμετωπίζουν την ιστορική μελέτη με υπερβολική σοβαρότητα, εκλαμβάνοντάς την λίγο ως πολύ με βάση την ονομαστική της αξία, χωρίς να αναγνωρίζουν πλήρως σε πόσο μεγάλο βαθμό η μελέτη αυτή στη Δύση και στις μη δυτικές κοινωνίες αποτέλεσε στοιχείο μιας ευρύτερης ιστορικής κουλτούρας. Ενώ λοιπόν η επιστημονική ιστορική μελέτη, έτσι όπως αναδύθηκε ως επαγγελματική γνωστική πειθαρχία πρώτα στη Γερμανία του 19ου αιώνα αλλά επίσης πολύ γρήγορα στη Δύση γενικά και ταυτόχρονα στην Ιαπωνία της δυναστείας των Μείτζι (Meiji, 1868-1912), θεωρεί ότι δεσμεύεται από την επιστημονική αντικειμενικότητα, στην πράξη χρησιμοποιεί τις ερευνητικές τεχνικές της προκειμένου να υποστηρίξει εθνικούς μύθους. Αυτό έκανε η γερμανική σχολή ιστορίας υιοθετώντας το μανδύα της επιστημονικής αντικειμενικότητας προκειμένου να νομιμοποιήσει τη γερμανική ενοποίηση υπό τους πρώτους Χοεντσόλερν στον 19ο αιώνα· αντίστοιχα, ο Γάλλος Ζυλ Μισλέ (Jules Michelet, 1798-1874) βυθίστηκε στη μελέτη των αρχείων προκειμένου να υπερασπιστεί τον δημοκρατικό γαλλικό εθνικισμό, και οι ιάπωνες ιστορικοί επιστράτευσαν τις ρανκεανές μεθόδους κριτικής μελέτης, ώστε να ασκήσουν κριτική στην κομφουκιανική ιστοριογραφία και κατόπιν να κάνουν στροφή εκατόν ογδόντα μοιρών προκειμένου να διευρύνουν την υποστήριξη στις ιαπωνικές αυτοκρατορικές παραδόσεις προωθώντας τον ιαπωνικό εθνικισμό. Τούτο δεν σημαίνει ότι οι ιστορικοί δεν θα πρέπει να θέτουν ως στόχο τους το να μένουν πιστοί στην αλήθεια, αλλά ότι θα πρέπει να έχουν επίγνωση των δικών τους μεροληψιών. Πρώτιστο έργο του ιστορικού πρέπει να είναι η κριτική των διαστρεβλώσεων του παρελθόντος.

Με την παραδοχή αυτή οδηγούμαστε σε ένα δίλημμα. Αφενός, αντιλαμβανόμαστε τα όρια της ιστορικής μελέτης αλλά και ευρύτερα της ιστορικής γραφής ως βάση για μια συγκριτική, διαπολιτισμική ιστορία της ιστορικής σκέψης. Αφε-

τέρου, κι εμείς θα βασιστούμε κυρίως σε ιστορικά κείμενα. Αυτό υπαγορεύεται από πρακτικούς λόγους. Η ιστορική συνείδηση εκφράζεται με πολλές μορφές, και όχι μόνο στην επιστημονική μελέτη, αλλά επίσης στη μυθοπλαστική γραμματεία, στις πλαστικές τέχνες, σε μνημεία και στην αρχιτεκτονική, σε εορτασμούς, σε τραγούδια, σε ποικίλες φευγαλέες και μη αρθρωμένες εκφράσεις της συλλογικής μνήμης. Η απόπειρα να συμπεριλάβουμε όλες αυτές τις εκδηλώσεις στην παρουσίασή μας θα υπερέβαινε τις δυνάμεις μας, καθώς θα απαιτούσε μια «πυκνή περιγραφή» ανάλογη με αυτήν που προτείνει η πολιτισμική ανθρωπολογία του Κλίφορντ Γκηρτζ, προκειμένου να ανασυστήσουμε το δίκτυο των σημασιών από τις οποίες συναποτελείται η ιστορική οπτική ενός πολιτισμού. Ακόμη και τότε όμως ενδέχεται να πέσουμε θύματα της ψευδαίσθησης ότι οι πολιτισμοί συνιστούν απαρτιωμένα συστήματα, ενώ στην πραγματικότητα μπορεί να εμπεριέχουν πολλές αντιφατικές όψεις που αντιστέκονται στην υπαγωγή τους σε ένα σύστημα. Εδώ θα ασχοληθούμε με κείμενα και με τους ιστορικούς που τα παρήγαγαν, όμως συνάμα θα έχουμε επίγνωση ότι τούτα τα ιστορικά συγγράμματα αντικατοπτρίζουν ευρύτερες διαθέσεις της γνώμης στους πολιτισμούς από τους οποίους προέρχονται. Έτσι λοιπόν, ενώ εστιάζουμε στην ιστοριογραφία, όσα κείμενα εξετάζουμε θα τα θεωρήσουμε στο ευρύτερο θεσμικό, πολιτικό και διανοητικό τους πλαίσιο. Θα είναι σημαντικό να εξετάσουμε πώς οργανώθηκαν οι σπουδές και η διδασκαλία της ιστορίας στα νεότερα χρόνια από συγκριτική διαπολιτισμική προοπτική· για παράδειγμα, να εξετάσουμε πώς διαμορφώθηκαν οι γνωστικές πειθαρχίες των επαγγελματιών ιστορικών με επίκεντρο το πανεπιστήμιο, τι είδους υποστήριξη δέχτηκαν από τις κυβερνήσεις τούτες οι καινοτομίες, ποια θέση κατέλαβαν οι ιστορικές σπουδές στο πολιτικό σκηνικό της κοινής γνώμης των μεσοαστικών στρωμάτων και τι αντίκτυπο είχαν στην ιστορική γραφή οι ιδέες δημοφιλών επιστημονικών θεωριών, όπως ο κοινωνικός δαρβινισμός, κατά τον ύστερο 19ο και τον πρώιμο 20ό αιώνα.

Το θέμα του βιβλίου μας σε καμία περίπτωση δεν είναι μια ευρείας κλίμακας ιστορία της κουλτούρας ή της κοινωνίας, όμως προϋποθέτει την αναγνώριση ότι η ιστορική γραφή είναι αλληλένδετη με άλλες όψεις της κοινωνίας. Ένα σημαντικό ζήτημα θα είναι να προσδιοριστεί σε ποιο ακροατήριο απευθύνονται τα έργα ιστορίας. Τούτο το ακροατήριο μεταβλήθηκε στο χρονικό διάστημα που εξετάζουμε. Από τη μια πλευρά, η θεσμοποίηση και η επαγγελματοποίηση των ιστορικών σπουδών σταδιακά οδήγησαν στην εξειδίκευσή τους, ούτως ώστε η ιστορία γραφόταν ολοένα πιο συχνά από ειδικούς και απευθυνόταν σε ειδικούς που ήταν μέλη του επαγγέλματος, αλλά πολλές φορές ήταν επίσης απομονωμένοι από το ευρύτερο κοινό. Παράλληλα όμως, η ιστορία την οποία έγραψαν επαγγελματίες ιστορικοί, όπως ο Λέοπολντ φον Ράνκε (Leopold von Ranke, 1795-1886) και ο Ζυλ Μισλέ, σε μεγάλο μέρος της διαβαζόταν ως λογοτεχνία

από ομάδες του κοινού που συχνά συνέπιπταν με το αναγνωστικό κοινό των σπουδαιών ιστορικών μυθιστορημάτων. Τέλος, πρέπει να εξεταστεί επίσης ο ρόλος των σχολικών εγχειριδίων στις δυτικές αλλά και στις μη δυτικές χώρες· πρέπει να εξεταστεί σε ποιο βαθμό βασίζονται σε ευρήματα ιστορικών μελετών, αλλά ακόμη περισσότερο η λειτουργία την οποία εξυπηρετούν ως φορείς εικόνων για το εθνικό παρελθόν το οποίο θέλουν να ενσταλάξουν οι κυβερνήσεις στο νου της νεότερης γενιάς. Επιπλέον, τόσο στις δυτικές όσο και στις μη δυτικές χώρες, τα μέσα που χρησιμοποιήθηκαν για τη διάδοση του ιστορικού υλικού κάθε είδους μεταβλήθηκαν – όπως και οι διάφορες ομάδες του κοινού μαζί με αυτά· από τον καθοριστικό ρόλο που είχε στον 19ο αιώνα ο έντυπος λόγος, στον οποίο συμπεριλαμβάνονταν οι εφημερίδες, τα εικονογραφημένα περιοδικά και η ιστορική μυθοπλασία, τόσο στην περίπτωση των επιστημονικών όσο και των λαϊκών δημοσιευμάτων, με το πέρασμα στον 20ό αιώνα αυτά συμπληρώθηκαν αρχικά από τις κινηματογραφικές ταινίες και στη συνέχεια από το ραδιόφωνο, την τηλεόραση, το βίντεο και το διαδίκτυο στα πιο πρόσφατα χρόνια.

Καθώς πραγματευόμαστε την ιστορία της ιστορικής σκέψης και γραφής από τις απαρχές των αλληλεπιδράσεων ανάμεσα στις ιστορικές κουλτούρες, εφαρμόζουμε δύο έννοιες για να δομήσουμε την αφήγησή μας. Η πρώτη έννοια, την οποία συζητήσαμε προηγουμένως, είναι η παγκοσμιοποίηση· η δεύτερη είναι ο εκσυγχρονισμός. Η παγκοσμιοποίηση και ο εκσυγχρονισμός δεν ταυτίζονται, αλλά συνυφάνονται. Η παγκοσμιοποίηση ως διαδικασία εμφανίστηκε, βεβαίως, πριν από τα πρόσφατα χρόνια. Στην ιστορία των πολιτισμών από πολύ νωρίς υπήρχαν ανταλλαγές, που περιλάμβαναν επίσης τις πολιτισμικές ανταλλαγές, εκτός από τις στρατιωτικές και τις εμπορικές. Η εξάπλωση του φοινικικού αλφαβήτου, το οποίο προήλθε από τα αιγυπτιακά ιερογλυφικά, αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία του εβραϊκού, του ελληνικού και του λατινικού αλφαβήτου. Ένα ακόμη σχετικό παράδειγμα είναι ο εξελληνισμός του ρωμαϊκού κόσμου, καθώς και η εξάπλωση των μεγάλων παγκόσμιων θρησκειών, όπως ο βουδισμός, ο χριστιανισμός και αργότερα το ισλάμ. Ωστόσο, με την εποχή των μεγάλων εξερευνήσεων στον 15ο και τον 16ο αιώνα άρχισε μια ιδιαίτερη μορφή παγκοσμιοποίησης. Θα θέλαμε να διακρίνουμε τρεις διαφορετικές φάσεις στη διαδικασία αυτή. Η πρώτη φάση περιλάμβανε την ανάδυση μιας καπιταλιστικής παγκόσμιας αγοράς, καθώς και μια πρώιμη περίοδο αποικιοποίησης από τη Δύση. Στη φάση αυτή, κύριοι στόχοι δεν ήταν τόσο οι χώρες της Ανατολικής Ασίας και τμημάτων του μουσουλμανικού κόσμου, όπως η Περσία και η Οθωμανική Αυτοκρατορία, που διέθεταν εδραιωμένες πολιτικές δομές, μακραίωνους προηγμένους πολιτισμούς και οικονομίες με εύρυθμη λειτουργία, όσο περιοχές του κόσμου που είχαν μικρότερη ικανότητα να αμυνθούν, όπως η Νότια και η Βόρεια Αμερική, η υποσαχάρια Αφρική, η Νοτιοανατολική Ασία, η Ωκεανία και σε ένα

βαθμό η Ινδική Χερσόνησος. Ο Ιμάνιουελ Βαλερστάιν (Immanuel Wallerstein, 1930-) πρότεινε τη διάκριση ανάμεσα στις ευρωπαϊκές μητροπόλεις, στις οποίες ήταν σταθερά εδραιωμένες οι επεκτατικές καπιταλιστικές οικονομίες, και στις αποικιακές περιφέρειες, που υπέστησαν τη δυτική διείδυση και εκμετάλλευση.⁷ Οι περιοχές αυτές, βεβαίως, δεν έδειξαν απόλυτη παθητικότητα. Το δουλεμπόριο μπόρεσε να διεξαχθεί μόνο με τη συνεργασία των αφρικανών φυλάρχων, ενώ παράλληλα οι έμποροι και οι οικονομίες της Καραϊβικής, των βορειοαμερικανικών αγγλικών αποικιών και της Βραζιλίας συναρθρώθηκαν με τις ευρωπαϊκές οικονομίες. Αυτή υπήρξε για την Ευρώπη η εποχή της εδραίωσης των κρατών με συγκεντρωτική οργάνωση, μόνιμους στρατούς και γραφειοκρατικές δομές, ενώ μερικά από τα κράτη αυτά – η Ισπανία, η Πορτογαλία, η Αγγλία, η Γαλλία, οι ολλανδικές Κάτω Χώρες, η Σουηδία και η Δανία – συνιστούσαν ήδη εθνικά κράτη στα σπάργανα. Την ίδια περίοδο, όμως, τα ευρωπαϊκά κράτη δεν ήταν ακόμη σε θέση να διεισδύσουν στις περιοχές των εδραιωμένων κρατών της Ανατολικής και της Δυτικής Ασίας. Κάτι που άλλαξε με την εκβιομηχάνιση στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και στην Ιαπωνία από τα τέλη του 19ου αιώνα, σε συνδυασμό με την υπέρτερη στρατιωτική ισχύ που την συνόδευσε. Η άρνηση του βρετανού απεσταλμένου να προσκυνήσει τον κινέζο αυτοκράτορα το 1793 αποτελεί σύμπτωμα της μεταβολής αυτής. Πρόκειται για την εποχή της αυτοκρατορικής επέκτασης των ευρωπαϊκών χωρών, της αποικιοποίησης της αφρικανικής ηπείρου στο βορρά και στο νότο της, καθώς και της παγίωσης του αποικιοκρατικού ελέγχου στη Νότια και τη Νοτιοανατολική Ασία. Η ήττα της Κίνας από τη Μεγάλη Βρετανία στον Πόλεμο του Οπίου (το 1839-1842) οδήγησε σε μια περίοδο κατά την οποία η Κίνα έχασε πια την ικανότητά της να αντιστέκεται με επιτυχία στη δυτική και τελικά στην ιαπωνική διείδυση.

Σε μια δεύτερη φάση, όμως, η ισορροπία δεν άλλαξε μόνο στην πολιτική, τη στρατιωτική και την οικονομική πλάστιγγα, αλλά και στην πολιτισμική. Ενώ πριν από τον 18ο αιώνα οι Ευρωπαίοι θαύμαζαν τον κινεζικό πολιτισμό, και ως ένα βαθμό τον περσικό και τον αραβικό, τώρα πια τους θεωρούσαν κατώτερους. Όπως παρατήρησε ο Γιούργκεν Οστερχάμελ (Jürgen Osterhammel, 1952-), ένας κορυφαίος ιστορικός της συνάντησης ανάμεσα στην Ευρώπη και την Ασία, «η Ευρώπη στον 18ο αιώνα συνέκρινε τον εαυτό της με την Ασία, ενώ στον 19ο δεν αποδεχόταν πια τη σύγκριση αυτή».⁸ Ορισμένα στοιχεία του ασιατικού πολιτισμού κέντρισαν την προσοχή της Δύσης, όπως η τέχνη, η αρχιτεκτονική και η ιατρική στην Ιαπωνία και ως ένα βαθμό στην Κίνα. Ο ποιητής Ραμπιντρανάθ

7. Immanuel Wallerstein, *The Modern World System*, τ. 3, Μινεάπολις 1974-1987.

8. Jürgen Osterhammel, *Geschichtswissenschaft jenseits des Nationalstaats: Studien zu Beziehungsgeschichte und Zivilisationsvergleich*, Γκέτινγκεν 2001, σ. 84.

Ταγκόρ (Rabindranath Tagore, 1861-1941), που καταγόταν από τη Βεγγάλη, τιμήθηκε με το βραβείο Νόμπελ λογοτεχνίας το 1913. Οι ανατολικές σπουδές στη Δύση ασχολήθηκαν με την κλασική ινδική, κινεζική, περσική και αραβική λογοτεχνία. Ωστόσο, η επιστήμη, η τεχνολογία, η φιλοσοφία, η λογοτεχνία, η τέχνη, η μουσική και φυσικά η οικονομική διείσδυση είχαν τις πηγές τους κυρίως στη Δύση και έρρεαν προς τα ανατολικά. Κατά τον 19ο αιώνα και το πρώτο μισό του 20ού, ο μη δυτικός κόσμος υιοθέτησε ολοένα και περισσότερο ιδέες, τεχνολογίες και οπλισμό από τη Δύση, με σκοπό να προστατεύσει την αυτονομία και την κουλτούρα του, γενικά όμως δεν επρόκειτο τόσο για αυτούσια υιοθέτησή τους όσο για προσαρμογή των δυτικών ιδεών και θεσμών στις γηγενείς κουλτούρες, όπως συνέβη στην περίπτωση της Ιαπωνίας. Είναι πραγματικά εντυπωσιακό το πόσο πολλά δυτικά βιβλία σε όλα τα πεδία άρχισαν να μεταφράζονται στα κινεζικά, τα ιαπωνικά, τα κορεατικά και κάπως λιγότερο στα φαρσί, τα αραβικά και τα τουρκικά από τα τέλη του 19ου αιώνα ή και νωρίτερα, όπως και το πόσο λίγες ήταν οι μεταφράσεις σε άλλες, λιγότερο κυρίαρχες, δυτικές γλώσσες. Το ίδιο εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα.

Η περίοδος από το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ύστερα σηματοδοτήσε μια τρίτη, νέα φάση. Η πολιτική ισορροπία μεταβλήθηκε, τουλάχιστον επιφανειακά, με την ανεξαρτητοποίηση όλων σχεδόν των πρώην αποικιών, καθώς και με την επανεμφάνιση της Κίνας ως σημαντικής δύναμης. Ωστόσο, ο παλαιότερος επίσημος ιμπεριαλισμός αντικαταστάθηκε από έναν νέο ανεπίσημο ιμπεριαλισμό, από την οικονομική διείσδυση και την κυριαρχία των χωρών με υψηλή οικονομική ανάπτυξη στις πρώην αποικίες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου. Η κύρια επίπτωση της παγκοσμιοποίησης ήταν οικονομική, η εμφάνιση ενός χρηματοπιστωτικού καπιταλισμού που γνώριζε ελάχιστα εθνικά σύνορα. Ο σύγχρονος καπιταλισμός έχει πολύ πιο έντονη παγκόσμια εμβέλεια από την προηγούμενη μορφή του, όπως δείχνει η θεαματική αύξηση των πολυεθνικών εταιρειών και των Διεθνών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων (ΔΜΚΟ) στον σημερινό κόσμο. Ο κρατικός καπιταλισμός του σοβιετικού συνασπισμού με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου παραχώρησε τη θέση του στον χρηματοπιστωτικό καπιταλισμό, κάτι που συνέβη επίσης σε κράτη όπως η κατ' όνομα κομμουνιστική Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας και η Σοσιαλιστική Δημοκρατία του Βιετνάμ. Οι νέες τεχνικές πληροφορικής δεν μετασχημάτισαν μόνο την κοινωνία και την οικονομία αλλά επίσης έκαναν πιο σφιχτό το πλέγμα που συνδέει τις περιοχές του κόσμου. Ωστόσο, η κουλτούρα και το ύφος ζωής παγκοσμιοποιήθηκαν επίσης. Όσον αφορά το δεύτερο, χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι η επικράτηση του προτύπου της γρήγορης εστίασης στην κατανάλωση τροφίμων, ο χολυγουντιανός κινηματογράφος, τα τζιν και η δημοφιλής μουσική. Οι παλαιότεροι τύποι κατανάλωσης δεν εξαφανίστηκαν βεβαίως, αλλά έχουν διατηρήσει την πολιτισμική ιδιαιτερότητά τους. Ταυτόχρονα αναδύ-

θηκαν νέες αβεβαιότητες, μια δυσφορία για πολλές όψεις του μοντέρνου πολιτισμού, δηλαδή του δυτικού, με αποτέλεσμα να προκληθούν αντιδράσεις ή ακόμη και εξεγέρσεις ενάντια στη νεωτερικότητα δυτικού τύπου, και μάλιστα όχι μόνο εκτός Δύσης αλλά και στο εσωτερικό της. Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1960 –που σύμβολό τους αναδείχθηκε το 1968– σηματοδότησαν μια τομή με τους παλαιότερους τύπους σκέψης, που ήταν οξύτερη από του 1945. Ανεξάρτητα από όλα αυτά, αλλά την ίδια χρονική περίοδο, σημειώθηκαν θεμελιώδεις επιστημονικές και τεχνολογικές μεταβολές –η λεγόμενη επανάσταση της πληροφορικής–, που μετασχημάτισαν τις υλικές συνθήκες ζωής. Έτσι, ενώ σημαντικά τμήματα της κοινής γνώμης εξεγείρονταν ενάντια στην αυξανόμενη επίδραση της επιστήμης και της τεχνολογίας, οι μεταβολές που σημειώθηκαν στην οικονομία και σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας δεν φαίνεται να είναι αναστρέψιμες.⁹

Πώς επηρέασαν όλα αυτά την ιστορική σκέψη και έρευνα; Πρόθεσή μας ξανά είναι να συνδέσουμε την ιστορία της ιστορικής γραφής και συνείδησης με τις φάσεις της παγκοσμιοποίησης που σκιαγραφήσαμε, έχοντας επίγνωση ότι τούτη η ταξινόμηση είναι δοκιμαστική και ότι υπεραπλουστεύει μια σύνθετη εξέλιξη. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι η παγκοσμιοποίηση στην πρώτη φάση της, πριν από την εκρηκτική ανάπτυξη της βιομηχανίας και της αυτοκρατορικής ισχύος στον 19ο αιώνα, δηλαδή στη φάση που ακολούθησε τις υπερπόντιες γεωγραφικές ανακαλύψεις, στάθηκε μάρτυρας περισσότερων παραδειγμάτων ιστορικής γραφής με παγκόσμιο πνεύμα από ό,τι στη δεύτερη φάση της. Πρώτης τάξης παράδειγμα για αυτή την προσέγγιση στην ιστορία είναι το πολύτομο έργο *Ιστορία της οικουμένης από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα* (*A Universal History: from the Earliest Account of Time to the Present*),¹⁰ που κυκλοφόρησε από μια ομάδα άγγλων ιστορικών (ερασιτεχνών κατά κύριο λόγο) το 1736 και αναφερόταν πραγματικά σε ολόκληρη την οικουμένη· δεν διέθετε τόμους αφιερωμένους μόνο στη Δύση, αλλά και τόμους για μη δυτικές χώρες και περιοχές, και μάλιστα όχι μόνο της Ασίας αλλά και της υποσαχάριας Αφρικής και ολόκληρης της αμερικανικής ηπείρου. Τούτη η ιστορία μπόρεσε να γραφτεί χάρη στην ανυπολόγιστη αύξηση των γεωγραφικών γνώσεων που σημειώθηκε κατά τη διάρκεια των υπερπόντιων εξερευνήσεων. Η Ευρώπη σε αυτό το ιστορικό έργο, μολονότι καταλαμβάνει πολλούς τόμους, δεν αντιμετωπίστηκε παρά ως ένας προηγμένος πολιτισμός ανάμεσα σε πολλούς άλλους.

Σε ένα δεύτερο στάδιο, στην εποχή της ευρωπαϊκής αυτοκρατορικής επέκτασης μετά το 1800, παρατηρήθηκε σοβαρή συρρίκνωση στο εύρος της ιστορίας. Η

9. Πρβλ. Mazlish – Iriye, *The Global History Reader*.

10. Είκοσι τρεις τόμοι, που εκδόθηκαν στο Λονδίνο (1736-1765), και ξεκίνησαν με τον George Sale (1697;-1736), έναν ανατολιστή, που είχε μεταφράσει το *Korāni* στα αγγλικά.

ιστορική προσοχή τότε εστίασε το επίκεντρό της στην Ευρώπη, ενώ προσέγγιζε τον μη δυτικό κόσμο από τη σκοπιά της ευρωπαϊκής κυριαρχίας. Οι εξειδικευμένες σπουδές των λεγόμενων ανατολικών πολιτισμών, με ιδιαίτερη έμφαση στην πρώτη εμφάνισή τους, εξακολούθησαν να υπάρχουν, όμως σε γενικές γραμμές δεν ενσωματώνονταν σε μια ευρύτερη θεώρηση της παγκόσμιας ιστορίας. Η άποψη που θεωρούσε ότι το ζενίθ του προηγμένου πολιτισμού τοποθετούνταν στην Ευρώπη, με τη σημασία της δυτικής και της κεντρικής Ευρώπης, που αργότερα συμπεριέλαβε επίσης τη Βόρεια Αμερική, απέκλειε εκ προοιμίου τη σοβαρή αντιμετώπιση του υπόλοιπου κόσμου. Ωστόσο, σε μεγάλο βαθμό απουσίαζε ακόμη και μια ευρωπαϊκή προοπτική, καθώς οι ιστορικές σπουδές επικεντρώθηκαν στο εθνικό κράτος. Η εστίαση στο έθνος-κράτος δεν αντικατόπτριζε μόνο το νέο φαινόμενο του εθνικισμού αλλά και τον καθοριστικό ρόλο της στήριξης σε αρχαικές πηγές, που δυσχέραινε την υπέρβαση των εθνικών συνόρων και ακόμη περισσότερο των ορίων της Ευρώπης και της αμερικανικής ηπείρου. Επιπλέον, η στήριξη στα κρατικά έγγραφα που περιλαμβάνονταν στα αρχεία οδήγησε στο να παραμεληθούν οι ευρύτεροι κοινωνικοί και πολιτισμικοί παράγοντες, μολοντί τα ίδια τα αρχεία μπορούσαν κάλλιστα να αποτελέσουν βάση για την κοινωνική και την οικονομική ιστορία, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Στην τρίτη φάση της παγκοσμιοποίησης, κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, δόθηκε τελικά μεγαλύτερη προσοχή στον μη δυτικό κόσμο και επίσης στις πολιτισμικές και τις κοινωνικές διαστάσεις της ιστορίας. Η ιδέα της υπεροχής του δυτικού πολιτισμού εγκαταλείφθηκε και οι άλλοι πολιτισμοί αναγνωρίστηκαν ως ισάξιοί του, όμως παραδόξως ενισχύθηκε ο ασφυκτικός οικονομικός εναγκαλισμός που ασκούσαν στις πρώην αποικίες οι καπιταλιστικές οικονομίες της Δύσης, αλλά και ολοένα περισσότερο αυτές της Ανατολικής Ασίας.

Όπως και ο Γουλφ, εμείς υποστηρίζουμε ότι η ιστορική συνείδηση δεν αποτέλεσε δυτικό προνόμιο, αλλά υπήρχε σε όλους τους πολιτισμούς. Η ιδέα ότι μόνο η Δύση διαθέτει ιστορική αίσθηση, όπως την πρόβαλαν στον 18ο αιώνα ο Ντέιβιντ Χιουμ (David Hume, 1711-1776) και ο Έντουαρντ Γκίμπσον (Edward Gibbon, 1732-1794) μεταξύ άλλων, και την επανέφεραν στο προσκήνιο τον 19ο αιώνα στοχαστές τόσο διαφορετικοί μεταξύ τους όσο ο Τζέιμς Στιούαρτ Μιλ (James Stuart Mill, 1773-1836), ο Γκέοργκ Φρίντριχ Βίλχελμ Χέγκελ (Georg Friedrich Wilhelm Hegel, 1770-1831), ο Λέοπολντ φον Ράνκε και ο Καρλ Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883), μια αντίληψη που κυριάρχησε σε μεγάλο μέρος της δυτικής σκέψης ακόμη και πολύ αργότερα από τα μέσα του 20ού αιώνα, καταρρίπτεται από τις πλούσιες ιστοριογραφικές παραδόσεις που ανέπτυξαν άλλοι πολιτισμοί στο διάβα των αιώνων. Ωστόσο, η ιδέα αυτή ακόμη δεν έχει εκλείψει ολότελα, όμως τώρα πια δεν χρησιμοποιείται για να αξιώσει την ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού με την κληρονομιά του Διαφωτισμού που τον χαρακτηρίζει,

αλλά για να θεωρηθεί η κληρονομιά αυτή υπεύθυνη για τα κακώς κείμενα του σύγχρονου κόσμου. Έτσι, σύμφωνα με τη μεταμοντέρνα προοπτική του Χέυντεν Γουάιτ (Hayden White, 1928-), η «ιστορική συνείδηση» συνιστά «δυτική ιδιαιτερότητα», όμως τώρα πια γίνεται αντιληπτή αρνητικά, ως «προκατάληψη η οποία μπορεί να υποστασιοποιήσει αναδρομικά την υποτιθέμενη ανωτερότητα της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας».¹¹ Αλλά και ο Άσις Νάντυ (Ashis Nandy, 1937-), υιοθετώντας μετα-αποικιακή σκοπιά, συνέδεσε τη δυτική διανοητική κληρονομιά από την εποχή του Διαφωτισμού με την «εκκοσμικευμένη κοσμοθεώρησή της», τον «επιστημονικό ορθολογισμό» και τις «θεωρίες της περί προόδου [...] και ανάπτυξης», και τους «παγκόσμιους πολέμους, τα γκουλάγκ και τις γενοκτονίες του 20ού αιώνα», που αντικατέστησαν τους υποτιθέμενους υγιέστερους πολιτισμούς, οι οποίοι βασιζόνταν σε «μύθους, θρύλους και έπη προκειμένου να αυτοπροσδιοριστούν».¹²

Εμείς ξεκινάμε την ιστορία μας εξετάζοντας την ιστορική σκέψη και γραφή ακριβώς πριν από τον αντίκτυπο των δυτικών επιδράσεων, δηλαδή προς το τέλος του 18ου αιώνα. Μπορούν να εντοπιστούν διαφορετικές ιστορικές κουλτούρες, που η καθεμιά τους αντικατοπτρίζει διαφορετικές οπτικές και αξίες, διαφορετικό κάθε φορά θεσμικό και πολιτικό περιβάλλον. Συγκεκριμένα, θα στρέψουμε το βλέμμα στη Δύση, συμπεριλαμβανομένης της Λατινικής Αμερικής, στις ισλαμικές χώρες, την Ανατολική Ασία, την Ινδία και την υποσαχάρια Αφρική στον 20ό αιώνα. Γνωρίζουμε ότι σε όλες αυτές τις ενότητες υπάρχουν εθνικές και περιφερειακές διαφορές, οι οποίες στη Δύση καθορίζονται σε ένα βαθμό από εθνικές και γλωσσικές διαφοροποιήσεις, όπως στις περιπτώσεις της Γαλλίας, της Σκωτίας, της Ιταλίας, της Ρωσίας και της Γερμανίας, και επίσης της Λατινικής Αμερικής. Επιπλέον, στο εσωτερικό καθεμιάς από αυτές τις εθνικές οντότητες –και στη Λατινική Αμερική, που δεν αποτελεί εθνική οντότητα– υφίστανται διαφορές όσον αφορά τον θρησκευτικό και τον πολιτικό προσανατολισμό: στην Ανατολική Ασία υπάρχουν κορεατικές και ιαπωνικές παραδόσεις με κοινή πηγή τους τον κλασικό κινεζικό πολιτισμό, οι οποίες εντούτοις μετασχηματίστηκαν και έχουν αναδειχθεί σε διαφορετικά εθνικά περιβάλλοντα: στην ίδια την Κίνα, εξάλλου, παρουσιάζεται η αλληλεπίδραση ανάμεσα στα ρεύματα του κομφουκιανισμού, του βουδισμού, του ταοϊσμού και του νεοκομφουκιανισμού στις διάφορες ιστορικές περιόδους: στον ισλαμικό κόσμο επίσης υφίστανται εθνικοί και γλωσσικοί διαχωρισμοί ανάμεσα στους Άραβες, τους Τούρκους, τους Ιρανούς και τους

11. Hayden White, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Βαλτιμόρη 1973, σ. 2.

12. Ashis Nandy, «History's Forgotten Doubles», *History and Theory*, 34 (1995), αφιέρωμα, σ. 44.

κατοίκους της Νοτιοανατολικής Ασίας, καθώς και ανάμεσα στους σουνίτες και τους σίτες. Πάντως, υπάρχουν ορισμένα κοινά γνωρίσματα που θα θέλαμε να προσδιορίσουμε, τα οποία χαρακτηρίζουν καθέναν από τους πολιτισμούς αυτούς, αλλά επίσης στοιχεία που υπερβαίνουν τους διαχωρισμούς μεταξύ τους και θα μας απασχολήσουν.

Η δεύτερη έννοια που χρησιμοποιούμε είναι η έννοια του εκσυγχρονισμού.¹³ Κάποιοι τύποι εκσυγχρονισμού επήλθαν σε συγκεκριμένες κοινωνίες, δηλαδή στις ευρωπαϊκές κοινωνίες του πρώιμου 19ου αιώνα, αλλά δεν είχαν αμέσως αντίκτυπο παγκόσμιας εμβέλειας. Στην Ιαπωνία, μέχρι την άφιξη ναυάρχου Πέρυ από τις ΗΠΑ το 1853, που έδωσε τέλος στην εθελούσια απομόνωσή της, είχαν ήδη συμβεί σημαντικοί μετασχηματισμοί στην οικονομική και τη διοικητική σφαίρα, οι οποίοι δεν είχαν επηρεαστεί ακόμη άμεσα από τον δυτικό πολιτισμό, ούτε είχαν κάποιον αντίκτυπο έξω από τη χώρα. Στην πραγματικότητα, πολλές οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις που συνδέονται με τον εκσυγχρονισμό συνέβησαν σταδιακά από τις αρχές του σογκουνάτου των Τοκουγκάβα στον 17ο αιώνα, και παρά την ερμητική απομόνωση της χώρας υπήρχαν ευρωπαϊκές σπουδές οι οποίες βασιζόνταν σε μεταφράσεις από τα ολλανδικά, καθώς οι Ολλανδοί ήταν οι μόνοι δυτικοί στους οποίους επιτρεπόταν να διατηρούν έναν μικρό νησιωτικό θύλακα.

Μεγάλο μέρος της δυτικής κοινωνικής θεωρίας από τον ύστερο 18ο αιώνα, πολύ προτού πλαστεί ο όρος στα μέσα του 20ού αιώνα, δεχόταν ότι ολόκληρη η νεότερη ιστορία υπόκειται σε διαδικασία εκσυγχρονισμού. Ο εκσυγχρονισμός δήλωνε ρήξη με τους παραδοσιακούς τύπους σκέψης και θεσμών στο θρησκευτικό, το οικονομικό και το πολιτικό πεδίο, ρήξη η οποία σηματοδοτούνταν από ένα τρίπτυχο «επαναστάσεων»: από την ανάδυση της σύγχρονης επιστήμης και ενός επιστημονικού πνεύματος· από τις πολιτικές επαναστάσεις του 18ου αιώνα, δηλαδή την Αμερικανική Επανάσταση, αλλά πολύ περισσότερο τη Γαλλική, με τον αντίκτυπο που είχε στην Ευρώπη και την εστίασή της στην εθνική κυριαρχία η οποία βασιζόταν, θεωρητικά τουλάχιστον, στη συναίνεση των κυβερνώντων· τέλος, τη διαδικασία εκβιομηχάνισης υπό καπιταλιστικές συνθήκες. Από τον Άνταμ Σμιθ (Adam Smith, 1723-1790) και τον Άνταμ Φέργκιουσον (Adam Ferguson, 1723-1816) στη Σκωτία μέχρι τον μαρκήσιο ντε Κοντορσέ (Marquis

13. Βλ. P. Nolte, «Modernization and Modernity in History», *International Encyclopedia of the Social and Behavioral Sciences*, Άμστερνταμ 2001, τ. 15, σ. 9954-9962. Βλ., επίσης, Stephen R. Graubard (επιμ.), ειδικό αφιέρωμα με θέμα «Multiple Modernities», στο *Daedalus*, 129 (Χειμώνας 2000), σ. 2· Dominic Sachsenmaier – Jens Riedel – Shmuel Eisenstadt (επιμ.), *Reflections on Multiple Modernities: European, Chinese and Other Interpretations*, Λέιντεν 2002, σ. 120.

de Condorcet, 1743-1794) στη Γαλλία κατά τον ύστερο 18ο αιώνα και μέχρι το μεγαλύτερο μέρος της θεωρίας της κοινωνικής επιστήμης στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, ο εκσυγχρονισμός προέβλεπε μια ομοιόμορφη διαδικασία που κατευθυνόταν προς την επιστημονική πρόοδο, την εγκαθίδρυση μιας παγκόσμιας καπιταλιστικής αγοράς, την οποία θα ακολουθούσε η εδραίωση της κοινωνίας των πολιτών, και την προοδευτική εγκαθίδρυση φιλελεύθερων δημοκρατιών που θα εξαπλώνονταν σταδιακά σε ολόκληρο τον κόσμο. Έκτοτε η ιδέα του εκσυγχρονισμού έχασε μεγάλο μέρος της αξιοπιστίας της. Μια αιτία της κριτικής που της ασκήθηκε είναι η παραδοχή των κλασικών εκσυγχρονιστικών θεωριών ότι οι δυτικές κοινωνίες, όπως οι Ηνωμένες Πολιτείες, μπορούν να λειτουργήσουν ως πρότυπα για ολόκληρο τον κόσμο, ενώ από τη σκοπιά των επικριτών στην πραγματικότητα εξυπηρετούν τη νομιμοποίηση του καπιταλιστικού ελέγχου στις λιγότερο αναπτυγμένες οικονομικά περιοχές του κόσμου. Μια άλλη αιτία κριτικής είναι η παρατήρηση ότι οι μετασχηματισμοί του κόσμου στις νεωτερικές συνθήκες προφανώς δεν οδήγησαν σε κάποια ομοιομορφία. Έτσι, ένας διακεκριμένος ινδός ιστορικός, ο Ντιπέες Τσακραμπαρτύ (Dipesh Chakrabarty), σε πρόσφατη σειρά δοκιμίων του με τίτλο *Μετατρέποντας την Ευρώπη σε επαρχία* (*Provincializing Europe*) προσπάθησε να καταδείξει τον επαρχιωτισμό της δυτικής θεώρησης της ιστορικής εξέλιξης που αναγνώριζε μία μόνο μορφή νεωτερικότητας, και υποστήριξε ότι η σημερινή ινδική κουλτούρα, στην οποία συμπεριλαμβάνονται οι γηγενείς θρησκευτικές ρίζες της, εκπροσωπεί εξίσου κάποιες εκδοχές της νεωτερικότητας.¹⁴

Παρ' όλα αυτά, η συνειδητοποίηση ότι υπάρχουν έκδηλες ρήξεις με τους παραδοσιακούς τρόπους σκέψης και πολιτικής, οικονομικής και κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και ότι σημειώθηκαν ριζοσπαστικά κινήματα απομάκρυνσης από τους παραδοσιακούς τύπους σκέψης και θεσμών, παραμένει χρήσιμη για μια εξέταση της ιστορίας της ιστορικής γραφής στον δυτικό και τον μη δυτικό κόσμο. Η διαδικασία αυτή προχώρησε περισσότερο στη Δύση, αλλά κατά κανέναν τρόπο δεν περιορίστηκε σε αυτήν. Στις μεταβολές συγκαταλέγεται η προσπάθεια να μετασχηματιστεί η ιστορία από φιλολογικό σε επιστημονικό εγχείρημα. «Επιστημονικό» στα συμφραζόμενα αυτά σήμαινε την επιμονή να γράφεται η ιστορία με βάση την κριτική εξέταση των τεκμηρίων από επαγγελματίες μελετητές. Γνωρίζουμε ότι τούτη η αυξημένη έμφαση στην κριτική των πηγών δεν περιορίστηκε στη Δύση, αλλά την ίδια εποχή, κατά την οποία η δυτική επιρροή μπορούσε να είναι ελάχιστη, παρουσιάστηκε επίσης στην Κίνα και την Ιαπωνία, καθώς και στις ισλαμικές χώρες και την Ινδία ως ένα βαθμό. Τόσο στην Κίνα όσο και στη Δύση παρουσιά-

14. Dipesh Chakrabarty, *Provincializing Europe: Postcolonial Thought and Historical Difference*, Πρίνστον 2000.

στηκε ο μετασχηματισμός από τη φιλοσοφία στη φιλολογία, όπως τον ονόμασε ο Μπέντζαμιν Έλμαν (Benjamin Elman, 1946-) σε μια περίφημη μελέτη κινεζικών σπουδών.¹⁵ Η διαδικασία αυτή στην Ευρώπη ίσως περιγράφεται καλύτερα ως μετατόπιση από τη θεολογία και τη θρησκεία στη φιλολογία, όμως και στους δύο πολιτισμούς συνεπαγόταν ένα πιο εκκοσμικευμένο πνεύμα, έτσι ώστε τα κλασικά κομφουκιανικά κείμενα στην Κίνα και ο Όμηρος και η Βίβλος στη Δύση δεν θεωρούνταν πια κανονιστικά κείμενα, αλλά αντιμετωπίζονταν ολοένα και περισσότερο ως ιστορικά τεκμήρια. Τούτη η νέα σύλληψη για την ιστορική διερεύνηση ως αυστηρή επιστήμη συνοδεύτηκε από την επαγγελματική οργάνωση των ιστορικών σπουδών και στους δύο πολιτισμούς. Παρόλο που στην Κίνα επί πολλούς αιώνες η ιστορία γραφόταν, σε μεγάλο βαθμό, για την κρατούσα δυναστεία από γραφειοκράτες, που ήταν κατά κάποιον τρόπο επαγγελματίες, κατά τον 17ο και τον 18ο αιώνα παρατηρήθηκε η ίδρυση ακαδημιών που είχαν απαλλαγεί από τον άμεσο έλεγχο αυτού του τύπου, ενώ στην Ευρώπη παρουσιάστηκαν ακαδημίες με πιο έντονο ερευνητικό προσανατολισμό. Οι ομοιότητες δεν θα πρέπει να υπερτονίζονται. Τα πολιτικά, τα κοινωνικά και τα πολιτισμικά συμφραζόμενα στην Ανατολική Ασία διέφεραν πολύ από τα ευρωπαϊκά, όμως οι μεταβολές στην ιστορική σκέψη και διερεύνηση αντικατοπτρίζουν μια μερική, ασφαλώς, μετατόπιση σε νέες στάσεις και πρακτικές.¹⁶ Αυτοί οι επαναπροσανατολισμοί ενσωματώθηκαν σε κάποιο βαθμό σε άλλες όψεις του εκσυγχρονισμού, που δεν λειτουργούσαν μόνο στις χώρες της Ανατολικής Ασίας αλλά και στην Ινδία και στον μουσουλμανικό κόσμο, όπως η διεύρυνση μιας οικονομίας της αγοράς που έδωσε το ερέθισμα για την καπιταλιστική ανάπτυξη στον δυτικό κόσμο, όπως υποστηρίζουν ο Αντρέ Γκούντερ Φρανκ (Andre Gunder Frank, 1929-2005) και άλλοι.¹⁷

Ωστόσο, υπήρχε ένα σύμπλεγμα χαρακτηριστικά δυτικών ιδεών που μεταδόθηκε στον μη δυτικό κόσμο ενόσω αυτός προσπαθούσε να προστατευτεί από τη δυτική κυριαρχία. Μια ιδέα στενά συνδεδεμένη με την έννοια της νεωτερικότητας ήταν η άποψη ότι η ιστορία συνιστούσε μια συνεκτική διαδικασία που συνεπαγόταν την προαγωγή των επιστημών, της τεχνολογίας και της κοινωνίας. Η ιστορία μεταμορφώθηκε από χρονικό συμβάντων σε συνεκτικό αφήγημα. Εμφανίστη-

15. Benjamin A. Elman, *From Philosophy to Philology: Intellectual and Social Aspects of Change in Late Imperial China*, Κέμπριτζ, Μασαχουσέτη 1984.

16. Ο On-cho Ng (1953-) τονίζει τις διαφορές ανάμεσα στην Ανατολή και τη Δύση, στο άρθρο On-cho Ng, «The Epochal Concept of “Early Modernity” and the Intellectual History of Late Imperial China», *Journal of World History*, 14 (2003), σ. 37-61.

17. André Gunder Frank, *ReOrient: Global Economy in the Asian Age*, Μπέρκλεϋ 1998· βλ. επίσης Kenneth Pomeranz, *The Great Divergence: China, Europe and the Making of the Modern World Economy*, Πρίνστον 2000.

κε πια ως σύλληψη η «παγκόσμια ιστορία» που οδηγούσε από τις απαρχές της στο αποκορύφωμά της στη Δύση των νεότερων χρόνων. Τούτη η εξέλιξη ορίστηκε με διαφορετικούς τρόπους σε ιστορικά έργα που αντικατόπτριζαν διαφορετικές ιδεολογικές θέσεις. Το κοινό τους χαρακτηριστικό ήταν η πεποίθηση ότι καθετί ανθρώπινο υπόκειται σε αλλαγή, και μάλιστα σε αλλαγή εμπρόθετη και όχι αυθαίρετη. Δεν υπάρχει ανθρώπινη φύση, αλλά ιστορία, όπως υποστήριξε ο Χοσέ Ορτέγκα y Γκασέτ (José Ortega y Gasset, 1883-1955).¹⁸ Με την ιδέα αυτή συνδεόταν η κλώνητη πίστη ότι καλύτερο ερμηνευτικό κλειδί για να κατανοηθούν τα ανθρώπινα δεν ήταν η φιλοσοφία, αλλά η ιστορία, και επομένως η φιλοσοφία, όπως του Χέγκελ για παράδειγμα, θα πρέπει επίσης να είναι ιστορική. Όλοι σχεδόν οι δυτικοί ιστορικοί, και όχι μόνο αυτοί αλλά και το ευρύ καλλιεργημένο κοινό, δέχονταν την ιδέα της πρωτοκαθεδρίας της ιστορίας. Δέχονταν επίσης μια δεύτερη ιδέα, και συγκεκριμένα ότι η ιστορία ήταν επιστήμη, παρόλο που υπήρχαν θεμελιώδεις διαφορές απόψεων όσον αφορά το είδος της. Ενώ οι γάλλοι και οι βρετανοί θετικιστές, οι κοινωνικοί δαρβινιστές και οι μαρξιστές αναζητούσαν ιστορικούς νόμους, άλλοι ιστορικοί αρνούσαν την ύπαρξή τους, όπως ο Λέοπολντ φον Ράνκε, και τόνιζαν ότι έργο του ιστορικού δεν ήταν να εξηγήσει αλλά πιο πολύ να κατανοήσει τις ανθρώπινες πράξεις στα ιστορικά συμφραζόμενά τους. Ωστόσο, ακόμη και οι συνήγοροι της άποψης αυτής, που, όπως ο Ράνκε, απέριπταν την ιδέα της προόδου, πίστευαν και πάλι σταθερά στην ιστορική εξέλιξη και στην ανωτερότητα του δυτικού πολιτισμού. Ιστορικοί αλλά και πολλοί διανοούμενοι στην Ανατολική Ασία, την Ινδία και τις μουσουλμανικές χώρες δέχονταν ολοένα και περισσότερο κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα την ιδέα της ιστορικής εξέλιξης και πίστευαν ότι πρέπει να υιοθετήσουν τα δυτικά πρότυπα προκειμένου να προσατατεύσουν την κουλτούρα τους ενάντια στη στρατιωτική και την οικονομική δύναμη της Δύσης. Στα ανατολικοασιατικά και τα μουσουλμανικά ιστορικά κείμενα η δυτική ιδέα της πρωτοκαθεδρίας του εθνικού κράτους αντικατέστησε την εστίαση στις δυναστείες ως θεσμός που προσέδιδε δομή στα ιστορικά αφηγήματά τους. Έτσι, η ιστοριογραφία έξω από τη Δύση δυτικοποιούνταν και εκσυγχρονιζόταν ολοένα και περισσότερο, χωρίς να χάνει την επαφή της με παλαιότερες γηγενείς παραδόσεις. Ωστόσο πουθενά, ούτε στη Δύση ούτε αλλού, δεν διαμορφώθηκε κάποια συναίνεση μεταξύ ιστορικών όσον αφορά το χαρακτήρα της ιστορίας και τον τρόπο με τον οποίο θα έπρεπε να γράφεται. Και σε κάθε χρονική στιγμή υπήρχαν κινήματα που εναντιώνονταν στις κυρίαρχες ιστορικές προσεγγίσεις.

Τις τελευταίες δεκαετίες –κατά τη χρονική περίοδο που ορίσαμε ως τρίτη φάση της παγκοσμιοποίησης– παρατηρήθηκαν ορισμένοι θεμελιώδεις επαναπρο-

18. José Ortega y Gasset, *History as a System and Other Essays toward a Philosophy of History*, Νέα Υόρκη 1961.

σανατολισμοί τόσο στην ιστορική σκέψη όσο και στα ευρύτερα συμφραζόμενα στα οποία γράφεται η ιστορία. Οι ιστορικές σπουδές διευρύνθηκαν με το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τις διεθνικές και τις διαπολιτισμικές θεματικές, καθώς και με τη στροφή από την εστίαση στις ελίτ στην «ιστορία από τα κάτω», η οποία δεν συμπεριέλαβε μόνο την καθημερινή ζωή ευρύτατων πληθυσμιακών μαζών που είχαν αποκλειστεί σε μεγάλο βαθμό από τις ιστορίες και τώρα τους δινόταν ιδιαίτερη προσοχή, αλλά επίσης το ρόλο και την κοινωνική θέση των γυναικών στην ιστορία. Ταυτόχρονα αυξανόταν η ανησυχία για τις συνθήκες που είχε δημιουργήσει ο εκσυγχρονισμός και εντεινόταν η κριτική στην πίστη στην επιστήμη και στα ευεργετήματα του νεωτερικού πολιτισμού, παραδοχές στις οποίες στηρίχθηκε μεγάλο μέρος της θεωρίας και της έρευνας στη δυτική ιστοριογραφία και την κοινωνική επιστήμη. Σημαντικό τμήμα της κριτικής αυτής είχε τις καταβολές του ήδη στον 18ο αιώνα, παρόλο που για πολύ καιρό εκπροσωπούσε τη θέση μιας μειονότητας. Παρόμοιες κριτικές στάσεις υπήρξαν και αλλού, ιδίως στην Ινδία. Υπήρχαν λοιπόν ορισμένα στοιχεία συναίνεσης ανάμεσα στη ριζοσπαστική κριτική της επιστημονικής ορθολογικότητας και της ιστορίας της προόδου, τα οποία συσχετίσαμε με τον μεταμοντερνισμό στη Δύση και με τη μετα-αποικιακή σκέψη στην Ινδία και τη Λατινική Αμερική.

Στα κεφάλαια που ακολουθούν θα παρακολουθήσουμε τις εξελίξεις αυτές στην ιστορική σκέψη και στα ιστορικά κείμενα μέσα στο ευρύτερο διανοητικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο τους από τον 18ο αιώνα μέχρι τις αρχές του 21ου, εστιάζοντας στην αλληλεπίδραση ανάμεσα στις δυτικές και τις μη δυτικές ιστορικές κουλτούρες, διατηρώντας εντούτοις κατά νου τη συνθετότητα των φαινομένων, συνθετότητα που αποκλείει τη συγγραφή ενός απλού αφηγήματος. Στο πρώτο κεφάλαιο ξεκινάμε την αφήγησή μας με μια γενική επισκόπηση διάφορων ιστοριογραφικών παραδόσεων ανά τον κόσμο, επικεντρώνοντας στη Δύση, τη Μέση Ανατολή, την Ανατολική και τη Νοτιοανατολική Ασία και την Ινδία, και εστιάζοντας στις σημαντικές εξελίξεις που σημειώθηκαν στις περιοχές αυτές κατά τον 18ο αιώνα. Κατόπιν προχωρούμε ευθύς αμέσως στο δεύτερο κεφάλαιο, συζητώντας τις μεταβολές των ιστορικών πρακτικών κατά τους νεότερους χρόνους και επικεντρώνοντας τη συζήτηση στην προώθηση του εθνικισμού κατά την επαύριον της Γαλλικής Επανάστασης από τη Δύση προς τον υπόλοιπο κόσμο και τον αντίκτυπό του στην ιστορική γραφή. Ο νεωτερικός μετασχηματισμός της ιστορικής γραφής χαρακτηρίστηκε από την ακμή της ακαδημαϊκής ιστορίας που συνοδεύτηκε και συνάμα προκλήθηκε από την εμφάνιση του επαγγέλματος του ιστορικού, διαδικασίες που συζητούνται αρκετά λεπτομερειακά στο τρίτο κεφάλαιο, εστιάζοντας στον παραδειγματικό χαρακτήρα της επιρροής που άσκησε η ιστοριογραφία κατά το πρότυπο του Ράνκε στη Δύση αλλά και στην Ανατολική Ασία. Η ρανκεανή ιστοριογραφία και ο γερμανικός ιστορικισμός, παρά τη σπου-

δαία συμβολή τους στη διαμόρφωση του σύγχρονου ιστορικού επαγγέλματος, αντιμετώπισαν σοβαρή κρίση στις αρχές του 20ού αιώνα, ιδίως στα χρόνια που μεσολάβησαν μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων. Κατά συνέπεια, όπως δείχνουμε στο τέταρτο κεφάλαιο, στη Δύση σημειώθηκε ένας νέος προσανατολισμός της ιστορικής σκέψης που επέκτεινε τη μακροχρόνια επιρροή του στις ιστορικές πρακτικές κατά τη διάρκεια της μεταπολεμικής περιόδου. Όπως καταδεικνύεται στο πέμπτο κεφάλαιο, στους κόσμους εκτός της Δύσης η εθνικιστική ιστορία διατήρησε την έλξη της σε ολόκληρο τον 20ό αιώνα, που λειτούργησε ως εργαλείο για τη διαμόρφωση των ιστορικών πρακτικών σε ολόκληρο τον κόσμο. Ωστόσο, είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι κατά τους μεταπολεμικούς χρόνους στις ιστορικές κοινότητες χωρών όπως η Ινδία και, σε μικρότερο βαθμό, η Ιαπωνία αναδύθηκαν φωνές κριτικές απέναντι στην εθνικιστική ιστοριογραφία και το εθνικιστικό νεφέλωμα του σύγχρονου κόσμου. Οι κριτικές αυτές συνδύασαν τις δυνάμεις τους με τις αμφισβητήσεις που διατύπωσε η μεταμοντερνιστική προσέγγιση στη σύγχρονη δυτική ιστοριογραφία ύστερα από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, οι οποίες παρουσιάζονται στο έκτο κεφάλαιο, όπου παρακολουθούμε επίσης την προσπάθεια να αυξηθεί το εύρος της ιστορικής μελέτης και να υπερκεραστεί το θεωρητικό παράδειγμα του εθνικού κράτους, μια προσπάθεια που εγκαινιάστηκε από τη γαλλική σχολή των Ανάλ αλλά διευρύνθηκε ακόμη περισσότερο από τους κοινωνικούς ιστορικούς και τους ιστορικούς της κοινωνικής επιστήμης στον αγγλοαμερικανικό κόσμο και τη Γερμανία. Μια άλλη σημαντική αμφισβήτηση της σύγχρονης εθνικιστικής ιστοριογραφίας στις δεκαετίες του 1970 και του 1980 προήλθε από τις μετα-αποικιακές κριτικές που συνδέθηκαν με τις μελέτες της σειράς *Subaltern Studies*, στην οποία συμμετείχε μια ομάδα ινδών μελετητών και μελετητριών, και με τη μελέτη του Έντουαρντ Σαϊντ *Οριενταλισμός*. Αυτές οι δύο προσεγγίσεις συνέβαλαν σημαντικά στην αλλαγή της ιστορικής σκέψης και γραφής τόσο στη Δύση, τη Λατινική Αμερική και την Αφρική (έκτο κεφάλαιο), όσο και στη Μέση Ανατολή και την Ασία (έβδομο κεφάλαιο). Εκτός από την επιρροή που άσκησε η μετα-αποικιακή θεωρία, άλλες δυνάμεις (ιδεολογικές αλλά και θρησκευτικές) που επηρέασαν την ιστορική γραφή στη Μέση Ανατολή και την Ασία κατά τον ύστερο 20ό αιώνα ήταν η άνοδος του ισλαμισμού και η υποχώρηση του μαρξισμού· τα δύο αυτά φαινόμενα συνέβαλαν από κοινού στο να τεθεί υπό αμφισβήτηση στην ιστορική κοινότητα η έμφαση της ιστοριογραφίας στο εθνικό κράτος, όπως παρουσιάζεται διεξοδικά στο έβδομο κεφάλαιο. Το όγδοο κεφάλαιο προσφέρει μια γενική πραγμάτευση των μεταβολών που σημειώθηκαν πρόσφατα στην ιστορική πρακτική σε όλο τον κόσμο, όπως τις φωτίζει ο αντίκτυπος της παγκοσμιοποίησης. Θεωρούμε ότι οι ακόλουθες πέντε τάσεις είναι σημαντικές για τη χαρτογράφηση της ιστορικής πρακτικής στον σημερινό κόσμο και ίσως στο προβλέψιμο μέλλον του: α) η συνεχιζόμενη πολιτισμική και γλωσσ-

σολογική στροφή που έφερε στο φως τη λεγόμενη «νέα πολιτισμική ιστορία»· β) η ακόμη μεγαλύτερη επέκταση της φεμινιστικής ιστορίας και της ιστορίας του φύλου· γ) η νέα συμμαχία μεταξύ των ιστορικών σπουδών και των κοινωνικών επιστημών κάτω από το φως της μεταμοντέρνας κριτικής· δ) οι αμφισβητήσεις της εθνικής ιστοριογραφίας που συνδέονται (αν και όχι αποκλειστικά) με τη μελέτη της μετα-αποικιακής θεωρίας και ε) η ανοδική πορεία της παγκόσμιας ιστορίας, της πλανητικής ιστορίας, και της ιστορίας της παγκοσμιοποίησης, που διακρίνεται από τις δύο προηγούμενες. Ταυτόχρονα, έχουμε πλήρη επίγνωση ότι όλοι αυτοί οι χαρακτηρισμοί είναι δοκιμαστικοί, ανοιχτοί σε πρόσθετες συζητήσεις με τους αναγνώστες μας.

Τέλος, δύο μελήματα διατρέχουν το βιβλίο μας και του προσδίδουν ενότητα σε κάποιο βαθμό· το πρώτο είναι ότι απορρίπτουμε τις ευρωκεντρικές προσεγγίσεις στην ιστορία· το δεύτερο, ότι υπερασπιζόμαστε την ορθολογική διερεύνηση. Σήμερα ελάχιστοι θα διαφωνούσαν με την άποψή μας όσον αφορά το πρώτο, ότι δηλαδή όλοι οι λαοί διαθέτουν ιστορική συνείδηση, την οποία έχουν εκφράσει με γραπτές ή άλλες μορφές. Το βιβλίο μας επιδιώκει να αποδιαιθρώσει τον προϊδεασμό της ανωτερότητας της δυτικής ιστορικής σκέψης καταδεικνύοντας ότι στην πραγματικότητα μακραίωνες παραδόσεις ιστορικής σκέψης και γραφής υπήρξαν σε όλους τους πολιτισμούς με τους οποίους ασχολούμαστε.

Το δεύτερο μέλημά μας στρέφεται ενάντια σε εκείνη τη μερίδα της μεταμοντέρνας κριτικής για τη δυτική διανοητική κληρονομιά, σύμφωνα με την οποία δεν είναι δυνατόν να υπάρξει αντικειμενική μελέτη της ιστορίας, επειδή το παρελθόν δεν εδράζεται σε καμία αντικειμενική πραγματικότητα, αλλά αποτελεί κατασκευή της διάνοιας ή μιας μη αναφορικής γλώσσας, και ότι κατά συνέπεια κάθε ιστορική γραφή συνιστά μια μορφή μυθοπλαστικής λογοτεχνίας χωρίς σαφή κριτήρια που θα επέτρεπαν να διαπιστωθεί αν οι ιστορικές αφηγήσεις είναι αληθείς ή ψευδείς. Έχουμε πλήρη επίγνωση των ορίων της ορθολογικής διερεύνησης, ότι είναι αδύνατον να φτάσουμε σε οριστικές απαντήσεις, στις οποίες εξακολουθούσαν να πιστεύουν πολλοί ιστορικοί του 19ου αιώνα με επαγγελματική κατάρτιση. Αναγνωρίζουμε ότι οι ιστορικές αφηγήσεις αντικατοπτρίζουν σε μεγάλο βαθμό διαφορετικές και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες προοπτικές, οι οποίες ανθίστανται σε κάθε πειστική απόδειξη. Είναι σχεδόν αδύνατον να ανασταθεί το παρελθόν με πλήρη βεβαιότητα, αλλά πολλές φορές είναι δυνατόν να καταδειχθεί η αναλήθεια των ιστορικών δηλώσεων, οι διαστρεβλώσεις που τροφοδοτούν πολιτικές ιδεολογίες. Ένα από τα μελήματά μας, λοιπόν, είναι να καταδείξουμε με ποιους τρόπους κακοποιείται η ιστορία κατά την επιδίωξη πολιτικών προγραμμάτων, και ιδίως εθνικιστικών, σε όλες τις πολιτισμικές κοινότητες με τις οποίες ασχολούμαστε. Κι επειδή αυτό συμβαίνει, σε όλα τα κεφάλαια, στα δυτικά και στα μη δυτικά περιβάλλοντα, εξετάσαμε τα πολιτικά,

τα κοινωνικά και τα θρησκευτικά, σε ένα βαθμό, συμφραζόμενα στα οποία έχει γραφτεί η ιστορία. Αυτό θα μπορούσε να οδηγήσει στο ενοχλητικό συμπέρασμα ότι κάθε ιστορία συνιστά μια ιδεολογική έκφραση και συνεπώς να καταλήξει σε ακραίο επιστημολογικό σχετικισμό. Ωστόσο, αν υπάρχει κάποιος πραγματικός πυρήνας στην ιστορία, αν τα ανθρώπινα όντα πράγματι ενοίκησαν στο παρελθόν, όπως πιστεύουμε, τότε υπάρχουν τρόποι να προσεγγίσουμε την πραγματικότητα αυτή, τρόποι τόσο ατελείς και ποικιλόχρωμοι όσο μπορεί να είναι και η αντίληψη που έχουμε γι' αυτήν. Η αποδιάθρωση των διαστρεβλώσεων και των μύθων αποτελεί σημαντικό έργο του ιστορικού, και το αναλαμβάνουμε στο βιβλίο αυτό. Επειδή αυτό είναι εφικτό κατά ένα μικρό μέρος του μόνο, η ιστορία της ιστοριογραφίας είναι ένας συνεχής διάλογος που δεν αφηγείται μία ενιαία ιστορία, αλλά προσφέρει ποικίλες και συχνά αλληλοσυγκρουόμενες ερμηνείες. Οι ερμηνείες αυτές εμπλουτίζουν την εικόνα που έχουμε για το παρελθόν, αλλά εντούτοις εξακολουθούν να υπόκεινται στην κριτική εξέταση σύμφωνα με κριτήρια διερεύνησης που τα συμερίζεται η ερευνητική κοινότητα όσον αφορά την πραγματολογική τους βάση και τη λογική συνέπειά τους. Κάθε ιστορικός έχει δικαίωμα να ενστερνίζεται ηθικές και πολιτικές δεσμεύσεις που χρωματίζουν την αντίληψή του/της για την ιστορία, όμως αυτές δεν μπορούν να τον/την αποδεσμεύουν ώστε να κατασκευάζει ένα παρελθόν χωρίς τεκμηριωτική βάση. Στο σημείο αυτό διαφωνούμε κάθετα με μεγάλο μέρος της μεταμοντέρνας λογοτεχνικής θεωρίας. Η ιστορική γραφή διαθέτει πολλά λογοτεχνικά χαρακτηριστικά, ταυτόχρονα όμως διαφέρει από τη μυθοπλαστική λογοτεχνία, παρόλο που αλληλεπικαλύπτονται σε κάποιο βαθμό. Η ιστορική γραφή εμπεριέχει ένα βαθμό φαντασίας και η σοβαρή λογοτεχνία διαθέτει πάντοτε κάποια αναφορά στην πραγματικότητα. Η λογοτεχνία όμως δεν δεσμεύεται από τις ίδιες προδιαγραφές διερεύνησης οι οποίες διέπουν την ερευνητική κοινότητα. Χωρίς τη διάκριση αυτή, η ιστορία δεν θα διέφερε από την προπαγάνδα. Υπάρχει μια επικίνδυνη αντίφαση στις προσπάθειες των μεταμοντέρνων θεωρητικών να απορριφθεί η διαφωτιστική κληρονομιά της ορθολογικής διερεύνησης, την ίδια στιγμή που η τελευταία είναι τόσο απαραίτητη μέσα στην κατάσταση προσωρινότητας που χαρακτηρίζει τον σημερινό, γεμάτο συγκρούσεις κόσμο.